

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ**

Факультет економіки та менеджменту

Кафедра психології у виробничій сфері

**Методичні вказівки
для практичних занять з курсу
«РЕЛІГІЄЗНАВСТВО»**

для студентів усіх спеціальностей
та всіх форм навчання

**Тернопіль
2018**

УДК 2
М54

Упорядник:
Стоцький Я.В., докт. істор. наук, професор.

Рецензенти:
Криськов А.А., докт. істор. наук, доцент.

Методичний посібник розглянуто й затверджено на засіданні
кафедри психології у виробничій сфері
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя.
Протокол № 8 від 6 лютого 2018 р.

Схвалено та рекомендовано до друку на засіданні методичної ради
факультету економіки та менеджменту
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя.
Протокол № 7 від 18 квітня 2018 р.

Методичні вказівки для практичних занять з курсу «Релігієзнавство»
М54 для студентів усіх спеціальностей та всіх форм навчання / Упорядник :
Стоцький Я.В. – Тернопіль : Тернопільський національний технічний
університет імені Івана Пулюя, 2018. – 52 с.

УДК 2

ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Релігієзнавство – це комплексна і відносно самостійна галузь знань, що складалася, починаючи з ХІХ ст. на межі філософії, соціології, історії, психології, антропології, етнології, археології, географії та інших наук. Релігієзнавство, як гуманітарна наука, вивчає закономірності виникнення, розвитку та функціонування релігії, її склад та компоненти, місце в історії людства, взаємозв'язок та взаємодію різних релігій і галузей культури. Акцентуючи свою увагу на світоглядних аспектах про людину, суспільство, світ, надприродне, релігієзнавство одночасно спирається й на досягнення сучасної науково-технічної думки.

Викладання та засвоєння релігієзнавства є великим внеском у гуманітаризацію освіти. Вивчення курсу релігієзнавства сприяє оволодінню досягненнями світової та української культури, дає студентам всебічні знання про релігію і церкву, богослов'я і віруючих, процеси сакралізації і секуляризації в світі і в українському суспільстві, допомагає самовизначитись у світоглядних проблемах, формує духовні інтереси та ціннісну орієнтацію.

Курс “Релігієзнавство” також має важливе значення для національно-духовного виховання студентів, виробленню у них навиків самостійного аналізу міжконфесійних взаємин, формуванню почуття толерантності, а також відповідальності за дотримання конституційних положень про свободу совісті в Україні.

Як особлива складова системи духовної діяльності релігія відіграє важливу роль у процесі професійної підготовки студентів, які готуються до наукової діяльності в галузі фундаментальних сучасних науково-технічних досліджень чи впроваджуватимуть ці дослідження в своїй майбутній професійній діяльності, – тому розкрити багатопланові, багатозначні, часом суперечливі зв'язки релігії і новітніх сучасних технологій є ще одним важливим завданням викладання даного курсу у Тернопільському національному технічному університеті ім. Івана Пулюя.

У даних методичних вказівках викладено теми і плани практичних занять, для студентів усіх форм навчання, короткі методичні поради до них, контрольні запитання для перевірки знань студентів, а також деяку додаткову релігієзнавчу інформацію.

Рекомендована література допоможе глибше і ширше оволодіти необхідними знаннями з курсу «Релігієзнавство».

Мета курсу «Релігієзнавство» полягає в тому, щоб розкрити феномен релігії, як засіб самоутвердження людини в навколишньому світі, як явище, яке дає надію і вказує шлях до осягнення людиною вищих цінностей.

Завдання курсу:

- визначити історичні джерела походження, еволюції, сучасного стану і перспективи розвитку релігії;
- показати зв'язок релігії з наукою, філософією, політикою, правом, мораллю, естетикою, літературою і мистецтвом;

- висвітлити роль основоположників, а також реформаторів національних і світових релігій;
- ознайомити студентів із священними книгами цих релігій, зокрема з Біблією;
- познайомити із різновидами неорелігій;
- викласти зміст культу, свят і національного колориту релігійних спільностей;
- розкрити історію і сучасний стан релігій в Україні;
- у кожному виді навчальної роботи виховувати студентську молодь у душі толерантного ставлення до ближнього, спрямовувати молодих громадян України на засвоєння і практичне застосування в щоденній практиці життя гуманістичних цінностей.

У процесі вивчення курсу “Релігієзнавство” студент повинен:

Знати:

- філософську, психологічну, соціологічну, морально-політичну, історико-культурологічну, футурологічну оцінку суті релігії, її функції та ролі як специфічної форми суспільної свідомості, як соціально-історичного явища;
- час і причини виникнення релігії, чинники процесів сакралізації і секуляризації;
- типологію сучасних релігій світу;
- особливості формування біблійного, православно-християнського характеру сакральної культури України, сучасне становище релігійних організацій в Україні;
- форми, етапи і принципи ставлення людства і українського суспільства до сакрального комплексу, до біблійних заповідей, релігійних обрядів і свят;
- основні положення українського законодавства про свободу совісті та релігійні організації;
- смисл раціональної та ірраціональної віри та погляди релігії та науки на світ, суспільство і людину.

Вміти:

- на основі наукових принципів ставлення до релігії, церкви, богослов'я і віруючих формувати власну позицію щодо сакральної і секулярної духовності;
- правильно дотримуватися і виконувати вимоги українського законодавства про свободу совісті та релігійні організації;
- розрізняти особливості конфесійної діяльності релігійних організацій;
- підтримувати і сприяти заходам, спрямованим на відродження сакральної культури української нації, діалог і співробітництво віруючих і невіруючих в ім'я розвитку національної культури.

Формуванням рейтингової оцінки є успішно здане тестування усіх двох модулів та позитивні відповіді на практичних заняттях.

Формою здавання заліку є позитивна відповідь на запитання контрольного модуля. Тобто студент повинен в процесі тестування набрати не менше 45 балів. Максимальна кількість балів становить 75, до яких буде додано певну кількість балів за позитивні відповіді на практичних заняттях, але не

більше 25. Тобто студенти денної форми навчання отримують додаткові бали за активну позитивну участь під час практичних занять. Також у процесі заліку можуть бути додаткові запитання викладача із загальної тематики лекційного курсу для студентів всіх форм навчання та перездавання незадовільно зданого модуля.

ТЕМИ, ПЛАНИ, КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ, СЛОВНИК

Практичне заняття 1 до лекції 1 (2 год.)

Тема: Предмет курсу «Релігієзнавство» та наука про походження і сутність релігії

План

1. Сутність і визначення релігії.
2. Релігієзнавство – галузь знання.
3. Світське й богословське релігієзнавство.
4. Релігієзнавство як наука і його дисципліни.
5. Теорії походження релігії.
6. Історизм генезису і основна ознака релігії
7. Структура і функції релігії.

Контрольні запитання та завдання

1. Дайте визначення поняття релігії.
2. Чим обумовлена поява релігієзнавства як науки та навчальної дисципліни?
3. Що відрізняє релігієзнавство від теології?
4. Розкрийте суть релігієзнавчих дисциплін.
5. Назвіть відомі вам теорії походження релігії.
6. Що є основною ознакою релігії і які її (цієї ознаки) властивості?
7. Охарактеризуйте структурні елементи релігії.
8. Які функції має релігія?
9. Розкрийте типи релігійності.
10. Висвітліть види релігійних організацій.

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ДО ТЕМИ

Богослов'я, теологія (від грецьк. theos – Бог, і logos – вчення) – система обґрунтування і захисту релігійних вчень про Бога, сукупність вироблених тією чи іншою релігією доказів істинності й догматики, релігійної моралі, правил і норм життя духовенства і віруючих, боговстановленості віровчення і церкви. Всі його системи виходять із визнання особистісного Бога – творця й управителя світу, богонатхненності догматів і моральних приписів. Однак через відсутність конфесійної єдності кожна з цих систем ніколи не була чимось єдиним, цілим. У християнстві, наприклад, сформувались католицький, православний, протестантський та інші різновиди богослов'я, які відрізняються один від одного певними догматичними та іншими особливостями.

Богословська теорія походження релігії – пояснює сутність і природу релігії, де вихідним принципом є визнання існування надістотного джерела: Бога, «абсолюта», «трансцендентного», «світового Духа». В християнській теології в обґрунтуванні Бога існують дві тенденції: раціоналістична та ірраціоналістична. Основні творці: Ф. Аквінський, К. Барт, Р. Отто.

Віра релігійна – головна ознака будь-якої релігії, особливістю якої є бездоказове вираження істинності релігійного вчення, визнання реального існування надприродних сил, властивостей і відносин. Характеризується такими особливостями: передбачає не просто наявність у свідомості уявлень про надприродне, а віру в реальне існування надприродного; обов'язково передбачає емоційне відношення до надприродного: включає переконаність в існуванні особливих двобічних відносин між ним (надприродним) і людиною.

Деномінація (від лат. *denominatio* – дослівно «зміна імені») – перехідний тип релігійної організації, який залежно від характеру виникнення та спрямованості еволюції має риси церкви та секти.

Догмати (від грецьк. *dogmatos* – думка, вчення) – основні положення віровчення тієї чи іншої релігійної конфесії, що визначаються як вічні й незмінні істини, встановлені Богом і обов'язкові для віри в них усіх віруючих. Догмати не підлягають критиці і мають у віровченні силу абсолютного авторитету. Їх заперечення розцінюється церквою як ересь і піддається анафемі. Християнські догмати були встановлені на двох перших Вселенських соборах. 12 основних догматів християнства подаються у так званому Нікео-Константинопольському «Символі віри». Це вчення про триєдиність Бога, Боготілення, вознесіння, хрещення, спокуту, безсмертя душі тощо.

Ілюзорно-компенсаторна функція релігії – полягає в тому, що релігія для віруючого – насамперед компенсація (хай навіть ілюзорна) усіх тягот його земного буття, тобто у свідомості релігійної людини здійснюється перетворення тяжкої дійсності у специфічне бачення в уяві раю, ідеального і справедливого світу.

Інтегративна функція релігії – здійснює збереження і зміцнення існуючої соціальної системи, наприклад, православ'я у дореволюційній Росії.

Інтеграційна функція релігії – виконує роль згуртування одновірців.

Комунікативна функція релігії – полягає у підтримуванні зв'язків між віруючими шляхом створення почуття віросповідної єдності під час релігійних дій, в особистому житті, сімейно-побутових відносинах, у межах клерикальних організацій.

Конфесія (від лат. *confessio* – визнання, сповідь) – належність до будь-якої церкви, релігійної організації, яка має своє віровчення, культову практику та організаційну структуру.

Монотеїзм (від грецьк. *monos* – єдиний, *theos* – Бог) – форма вірувань і культу, що полягає у поклонінні єдиному Богу.

Натуралістична теорія походження релігії – пояснює, що релігія породжується внутрішніми потребами людського організму, його фізіологічними (біологічними) процесами. Основні творці: З. Фрейд, Е. Фромм.

Обряди релігійні – сукупність символічних індивідуальних або колективних дій віруючих, яка об'єктивує їхні релігійні уявлення і спрямована на встановлення двобічних відносин між людиною і надприродними об'єктами. Центральне місце в обрядових діях належить богослужінню.

Політеїзм (від грецьк. *poly* – багато, *theos* – Бог) – форма вірувань і культу, що полягають у поклонінні багатьом богам.

Регулятивна функція релігії – створює певну систему норм і цінностей духовної культури, специфіка яких полягає, насамперед, у збереженні й закріпленні віри у надприродне, підпорядковуючи цьому завданню й сімейно-побутові стосунки, традиції, звички.

Релігія (від лат. religio – благочестя, побожність, святиня, предмет культу, – та в свою чергу, – від telegere – збирати воедино, – та від religare – зв'язувати разом, зв'язок) – це не стільки особисте благочестя, хоч це також має місце, скільки те, що об'єднує людей спільними обрядами, ритуалами і віруваннями. З іншого боку, релігія – це форма суспільної свідомості та індивідуального світогляду, що ґрунтується на вірі в існування надприродного світового начала, яке створило матеріальний світ і може волюнтаристично втручатись у перебіг подій у ньому, в його закономірності та причинно-наслідкові зв'язки. Або, релігія – це універсальне духовне явище у житті суспільства, що об'єднує за допомогою догматів, моральних і духовних цінностей певні верстви населення у ієрархічно побудовані релігійні організації. У релігієзнавчій літературі є понад 200 різних визначень релігії, тому понятійна фіксація змісту символічної системи релігії, вироблення релігієзнавчої мови – актуальна проблема сьогодення. Але саме це дасть можливість вийти за межі звуженого підходу до витлумачення суті релігії лише як віри в надприродне. Релігія не є відображенням якоїсь гостевості чи випадковості буття людини в світі, відходу її від нього, а навпаки – підтвердженням її входження в світ, самоусвідомлення себе як його невід'ємної частинки. Саме тому вона не забирає, а утверджує в людині людське.

Релігієзнавство – галузь науки, що досліджує феномен релігії. Релігієзнавство як комплексна галузь наукового знання досліджує суспільно-історичну природу релігії, механізм її соціальних зв'язків з економічними, політичними і духовними структурами суспільства, вплив на особистість віруючих у контексті конкретних історичних умов.

Релігійні вчення – належать до системи богослов'я, де теоретично обґрунтовуються релігійні цінності.

Релігійний культ (від лат. cultus – догляд, поклоніння) – сукупність символічних дій, за допомогою яких віруючий намагається вплинути на надприродні об'єкти.

Релігійні організації – об'єднання послідовників тієї чи іншої релігії, що виникають на основі спільності вірувань (догматів) та обрядів.

Релігійні почуття – сталі й тривалі емоційні стани, об'єктом яких є Бог, надприродні істоти, релігійні цінності.

Релігійна свідомість – складова релігійної психології та релігійної ідеології. Перша – це сукупність властивих масі віруючих уявлень, почуттів, настроїв, традицій, пов'язаних із певною системою релігійних ідей; друга – це відносно чітка система ідей, розробленням та пропагандою яких займаються релігійні організації, професійні служителі культу й богослови.

Світоглядна функція релігії – суть її в тому, що релігія намагається створити власну картину світу, визначити місце і роль людини в системі природи та суспільства.

Секта релігійна (від лат. sekta – вчення, напрям) – течія, об'єднання віруючих, опозиційні щодо певних релігій, наприклад, в буддизмі, ісламі, християнстві та ін.

Соціологічна теорія походження релігії – пояснює, що розуміння людської природи принципово неможливе без вивчення суспільства, у якому діє людина. Основоположник – Е. Дюркгейм.

Структура релігії – поняття, яке фіксує складність релігії як соціального та духовного явища.

Тотем (від індіанськ. «от-отем» – його рід) – форма найдавніших вірувань, пов'язаних з уявленнями про надприродні кровні зв'язки даного роду чи племені з певним видом рослин, тварин.

Функції релігії – способи, рівень, напрями впливу релігії на соціум, його структурні елементи, особистість.

Харизматичний культ (від грецьк. charisma – дар), – благодать, Божий дар, особлива сила, – різновид секти (неорелігії), учасники якої вважають, що завдяки дотриманню певного морально-етичного кодексу і ритуальних приписів вони отримують харизму (особливу силу, дар Божий).

Церква (від грецьк. кугіаке – Божий дім) – 1) релігійна організація із складною суворо централізованою та ієрархізованою системою взаємодії священнослужителів і віруючих; 2) християнська культова споруда з вівтарем і приміщенням для проведення богослужіння.

Практичне заняття 2.1. до лекції 2.1. (2 год.)

Тема: Родоплемінні культу та ранні національні релігії

План

1. Класифікація релігій світу: європейська та українська версії.
2. Загальний огляд великих релігійних груп.
3. Родоплемінні культу та їхні особливості.
4. Ранні національні релігії та їхні спільні ознаки.

Контрольні запитання та завдання

1. Розкрийте взаємозв'язок історичного розвитку людства та його вплив на типологію релігій.
2. Охарактеризуйте первісні форми релігії.
3. Як утворилися національно-державні релігії?
4. Порівняйте загальні риси родоплемінних культур із загальними рисами ранніх національних релігій.
5. Проаналізуйте релігії доколумбової Америки.
6. Дайте коротку характеристику релігіям стародавньої Греції, Риму, Єгипту, Індії, народів Дворіччя.
7. Розкрийте дохристиянські вірування на українських землях.
8. Які риси первісних вірувань спостерігаються у сучасних релігіях?

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ДО ТЕМИ

Аграрний (землеробський) культ – сукупність релігійно-магічних вірувань та обрядів, пов'язаних із землеробством і зорієнтованих на забезпечення та збереження врожаю шляхом звертання за допомогою до духів і богів, це – переважно поклоніння двійникам тих факторів природи, які впливають на врожай.

Амулет (від араб. *hamula* – досл. носити) – невеликий предмет, який фантазійно наділяється надприродною силою, здатністю захищати, оберігати його власника від всіляких нещасть, хвороб, ворожих чар і т. п.

Анімізм (від лат. *anima* – душа) – форма найдавніших вірувань, пов'язаних з уявленнями про існування в тілі людини її двійника – душі, від якої ніби залежить саме життя особи, її фізіологічний і психологічний стани, це – віра в існування у матеріальних об'єктах і процесах надприродних двійників.

Брахманізм – стародавня індійська релігія, яка виникла на початку I тис. до н. е. як подальший розвиток ведичної релігії.

Вакханалія – нічне свято на честь Вакха (Діоніса – бога виноградарства і виноробства), яке мало характер оргій і користувалось особливою популярністю у Давньому Римі на поч. II ст. до н.е.

Волхви (від санскр. «вал» – досл. горіти, світити) – служителі язичницьких культів, мудрі, наділені таємними знаннями люди, які розумілися на астрономії, читали священні письмена, розгадували сни, передбачали майбутнє, лікували від хвороб.

Дух – за релігійними і міфологічними уявленнями – безплотна, надприродна сутність, яка уособлює людське мислення, свідомість, психічні здібності, тобто особливе, нематеріальне начало, розумне і самодостатнє.

Душа – у найдавніших віруваннях – таємнича «чуттєво-надчуттєва» істота, що уявлялася носієм життя та деяких важливих станів людського тіла; у психології та буденній свідомості – внутрішній світ людини, її переживання, риси особистості. Душа належить трансцендентному, дається людині Богом.

Жрецтво (від старослов. «жрети» – приносити жертву) – група людей, яка в політеїстичних релігіях виконує функції посередника між віруючими і надприродними силами, а також здійснює релігійні обряди.

Ідол (від грецьк. *eidolos* – маленьке зображення) – виготовлений із каменя, дерева чи ін. матеріалу предмет, що зображає, уособлює божество і є об'єктом поклоніння у політеїстичних релігіях.

Ініціація (від лат. *initiare* – посвячувати, вводити в культові таїнства) – вікові обряди посвячення в члени громади, племені, які проводились шляхом суворих фізичних випробувань.

Магія (від грецьк. *mageia* – чаклунство) – віра в існування надприродних засобів впливу на природу, довколишній світ шляхом чаклунського дійства за допомогою заклинань, жертвоприношень, обрядів, табу, ритуальних піснеспівів тощо.

Міф (від грецьк. *mythos* – розповідь, переказ) – 1) символічні уявлення людей про світ; 2) витвір наївної віри на чуттєвому рівні; 3) оповідання про богів і «культурних героїв».

Табу (полінез. – заборона) – релігійно-магічна заборона в давньому суспільстві, за порушення якої з неминучістю, нібито, настане надприродне покарання.

Тотемізм (від індіанськ. «от-отем» – його рід) – віра в надприродну спорідненість людських колективів з певними видами тварин. Має дві основні риси: 1) виділення в ролі головних об'єктів поклоніння тотемічних духів, тобто двійників тотемів; 2) дозвіл убивати і з'їдати тотема тільки за умови дотримання особливих релігійних ритуалів.

Фетишизм (від португ. fetico, fétichisme – зачарована річ) – віра в існування у матеріальних об'єктах надприродних властивостей, тобто фетиші – це матеріальні предмети, котрим віруючі приписують надприродні властивості.

Шаманізм (від евенк. «шаман», «саман» – знахар, несамовитий) – первісна форма релігії, що ґрунтується на вірі у можливість спілкування людини з духом, тобто віра в особливо могутні надприродні можливості стародавніх професійних служителів культу – шаманів.

Додатковий короткий міфологічний словник до теми

Греція

Аїд – бог підземного світу і царства мертвих.

Аполлон – бог-покровитель мистецтв.

Гера – богиня покровителька сімейного життя.

Діоніс – бог-виноградарства.

Зевс – бог неба, верховний бог.

Оракул – місце божественних пророцтв; пророк, жрець.

Дворіччя

Ан – бог неба.

Енкі – бог землі, мудрості.

Енліль – бог плодючості, життєвих сил.

Мардук – верховний бог вавілонян.

Тіамат – богиня втілення первісного хаосу.

Доколумбова Америка

Кеуалькоатль (ацтеки) – бог покровитель жреців, знань.

Кукулькан (майя) – бог вітру.

Пачакамак (інки) – верховний бог.

Тескатліпока (ацтеки) – головний бог.

Тлалок (ацтеки) – бог духу і плодючості.

Єгипет

Анубіс – бог-покровитель бальзамування.

Гор – бог-покровитель влади фараонів,

Ісіда – богиня плодючості.

Нут – богиня неба.

Осіріс – бог плодючості, покровитель і суддя мертвих.

Пта – бог мистецтв.

Ра – бог сонця.

Сет – бог зла.

Тот – бог місяця, мудрості, наук.

Шу – бог вітру, повітря.

Індія

Агні – бог вогню.

Брахмани – книги, написані брахманами для брахманів.

Брахманізм – релігійна система стародавньої Індії.

Варуна – бог неба.

Веди – священні книги давньоіндійських релігій.

Мітра – бог сонця.

Сома – бог місяця.

Стародавній Рим

Амур – бог кохання.

Венера – богиня кохання.

Меркурій – бог торгівлі.

Нептун – бог морів.

Юпітер – верховний бог.

Янус – бог входів і виходів.

Русь

Велес – бог багатства.

Дажбог – бог сонця.

Перун – бог блискавки, грому.

Сварог – бог вогню.

Стрибог – бог вітрів.

Ярило – бог плодючості.

ТИПОЛОГІЯ (КЛАСИФІКАЦІЯ) РЕЛІГІЙ

I. РОДОПЛЕМІННІ (РОДОПЛЕМ'ЯННІ) КУЛЬТИ

Анімізм, магія, аграрний культ, тотемізм, фетишизм, шаманізм.

II. ЕТНІЧНІ (НАЦІОНАЛЬНІ) РЕЛІГІЇ

A. Ранні національні релігії

Релігія народів Давнього Межиріччя, система політеїстичних вірувань і культів народів Давнього Єгипту, *Давньоукраїнська релігія (українське язичництво)*, Давньоіндійська релігія, система політеїстичних вірувань і культів племен та народів Стародавньої Греції, Давньоримська релігія, релігії народів Доколумбової Америки.

Б. Пізні національні релігії

Юдаїзм, зороастризм (парсизм), даосизм, джайнізм, конфуціанство, індуїзм, синтоїзм, сикхізм.

III. СВІТОВІ РЕЛІГІЇ

Буддизм (основні напрямки: хінаяна, махаяна, ваджраяна), *християнство (поділяється на католицизм, православ'я, протестантизм)*, іслам (основні напрямки сунніти, шіїти, хариджисти).

IV. НОВІТНІ РЕЛІГІЙНІ РУХИ, НЕОРЕЛІГІЇ

1. **Неохристиянство:** «Церква Христа», Мормони (Церква Ісуса Христа святих останніх днів), Новоапостольська церква, «Свідки Єгови», харизматичні

- рухи (наприклад, «Церква Повного Євангелія», «Церква Живого Бога», «Слово віри», «Перемога», «Рух віри», «Слово істини» та ін.), «Діти Бога», «Церква Божої Матері» («Богородицька церква»), Церква Христа.
2. **Культури східного типу (орієнталістські)** «Трансцендентальна медитація», Міжнародне товариство свідомості Крішні, «Всесвітня Чиста Релігія Вішва Нірмала Ахарма» (Сахаджа-йога), рух Ошо, центри Шрі Чінмая, послідовники Саї Баби, «АУМ сінрікьо».
 3. **Синкретичні (синтетичні) культури** «Церква Єднання», «Біле Братство», Всесвітня віра Бахаї.
 4. **Наукологічні (саєнтологічні) культури** Івановство, «Церква Сайєнтології», «Новий Акрополь», «Наука розуму», «Християнська наука».
 5. **Езотеричні вчення** Теософське товариство, «Агні Йога» («Жива етика»), «Братство Грааля».
 6. **Неоязичницькі культури** «Рідна віра», Церква Рідної Української Національної Віри (РУНвіри), «Собор Рідної віри» та ін.
 7. **Сатанинські культури** (поділяються на: ортодоксальних дияволопоклонників, люциферіанців (прометеївців), реформованих дияволопоклонників (лаваївського типу, наприклад, Церква Сатани).

Практичне заняття 3 до лекції 2.2. (2 год.)

Тема: Пізні національні релігії

План

1. Пізні національні релігії та їх особливості.
2. Релігії «перехідної стадії»: зороастризм, сикхізм.
3. Юдейство і становлення монотеїзму.

Контрольні запитання та завдання

1. Назвіть характерні риси пізніх національних релігій. Чим вони відрізняються від спільних рис ранніх національних релігій?
2. Розкрийте специфіку індуїзму.
3. Охарактеризуйте релігії «перехідної стадії».
4. Порівняйте конфуціанство із даосизмом.
5. Яка роль синтоїзму в менталітеті японців?
6. Коли і за яких умов виникло юдейське віровчення?
7. У чому сутність хасидизму?
8. Дайте характеристику сучасного стану юдаїзму в Україні.

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ДО ТЕМИ

Авраам (давньоєвр. «батько багатьох») – біблійний патріарх, шанований в юдаїзмі, християнстві та ісламі (Ібрахим). Вважається прабатьком євреїв (через Ісаака) та арабів (через Ісмаїла). З іменем Авраама пов'язаний початок

віри в єдиного Бога (монотеїзм), а також укладення завіту (угоди) з Богом, закріпленого в обряді обрізання.

«Аді-Грантх» (від пендж. – витокова книга) – основне віросповідне джерело сикхізму, яке вшановується як священна книга. Складене у XVI-XVII ст., де зібрані релігійні гімни, афоризми, створені першим гуру Нанаком та поетами різних епох.

Атман (санскр.) – одна з головних міфологем у релігійній системі індуїзму. У ведійській літературі застосовується як займенник («Я», «Себе») у значенні, тіло як означення суб'єктивної психічної основи індивідуального буття, «душі» в особливому й універсальному розумінні. Постає як першопричина, що обіймає все суще та не має ніяких конкретних характеристик.

Ахісма (санскр. – ненасильство) – в індуїзмі, буддизмі, джайнізмі релігійно-етичний принцип, який означає: не слід робити нічого, що завдає страждань або бентежить інших. Пов'язаний із вченням про переселення душ та єдиний ланцюг переходів із однієї тілесної оболонки в іншу. Згідно з Ведами, не можна переривати чийогось життя, бо вбита істота змушена знову повернутись у ту ж саму форму життя, щоб вичерпати (дожити) визначений термін і тільки потім перейти в інше тіло.

Ахурамазда – один з основних персоніфікованих принципів (бог) космічної дуальності в зороастризмі. На відміну від свого двійника Аримана – носія сил зла, який тимчасово керує світом, Ахурамазда в уяві давніх персів репрезентував позитивне начало.

Бог – верховна надприродна сутність, яка згідно з різними релігійними вченнями, будучи наділеною вищим розумом, абсолютною досконалістю і всемогутністю, є творцем світу і детермінантом усього, що в ньому відбувається. Бог є єдиним і персоніфікованим. В юдаїзмі існує віра у Бога Яхве, у християн Бог є один, але в трьох іпостасях – Бог-Отець, Бог-Син, Бог-Дух Святий. Індуїсти вшановують Брахму, Вішну, Шиву, зороастристи – Ахурамазду, мусульмани – Аллаха. В сучасних богословських вченнях домінуючою стає думка про Бога як духовну сутність, яку можна знати, вірити в неї, але не можна пізнати прийнятими в науці методами логічного осягнення.

Брахма (основа «брахман») – в індуїстському пантеоні бог-творець світу, який відкриває тріаду верховних богів індуїзму (Тримурті). В цій тріаді Брахма протистоїть Вішну, який її зберігає, і Шиві, який її руйнує. На відміну від них, Брахма – найбільш абстрактний бог тріади, йому присвячено значно менше міфів.

Брацлавські хасиди – послідовники Нахмана Брацлавського (1772-1810 рр.), який вважав основою етики юдаїзму простий спосіб життя, самопожертву, відвертість, щирість, безпосередність у молитвах, котрі дозволяють виголошувати на ідиш. Найчисельніші громади Брацлавських хасидів є у Нью-Йорку, Єрусалимі, Бней-Браці та Цефаті (Ізраїль); їхня діяльність координується Всесвітньою радою Брацлавських хасидів. Святе місце Брацлавських хасидів – могила Нахмана в Умані, яку згідно з його заповітом на Рош-Гашана відвідують Брацлавські хасиди з усього світу.

Бхагаван (санскр. – благословенний, щасливий, той, хто володіє всіма багатствами) – 1) в індуїзмі особистий аспект Абсолюту, Верховний Господь; 2)

ім'я-епітет різних аватар Вішну, в буддизмі – епітет Будди, в джайнізмі – Джини.

Вавилонський полон – період давньоєврейської історії. Тричі у 605, 597 і 586 рр. до н. е. вавилонський цар Навуходоносор II захоплював Єрусалим, полонячи його мешканців. У 586 р. до н. е. Єрусалим і його храм були зруйновані. Вавилонський полон тривав близько 70 років, із 605 до 538 рр. до н.е., коли перський цар Кір, що завоював Вавилон, дозволив євреям повернутися до Палестини.

Вішну (санскр.) – один з найголовніших богів індуїзму (поряд із Брахмою і Шивою). Вішну, його ім'я, тлумачиться як «той, що проникає у Все», або всепроникаючий.

Гемара (арам. – завершення, вивчення, перейняте від вчителя) – збірник дискусій і аналітичних досліджень тексту Мішни, здійснених тлумачами (так званими амореями) у III-V ст. н. е. Гемарою називають також Талмуд у цілому та кожен з його трактатів зокрема.

Гурдвар – сикхський храм, центр релігійного і громадського життя сикхів. Головний Гурдвар – «Золотий храм» знаходиться в м. Амрітсарі в штаті Пенджаб (Індія).

Гуру (від санскр. – guru – духовний наставник, вчитель) – глава релігійної громади сикхів, першим з яких вважається засновник сикхізму індійський поет Нанак (1469-1539 рр.). Останній, десятий гуру Говінд Сингх (1666-1708 рр.) провів реформу сикхізму, передавши владу гуру сикхській військово-релігійній організації хальсі.

Даосизм (кит. «дао цзя» – школа дао) – одна з основних (поряд з конфуціанством) релігійно-філософських течій Китаю. Виник у другій половині I тис. до н. е. Засновник Лао-цзи.

Десять заповідей, Декалог – релігійно-моральний кодекс, що лежить в основі юдаїзму і християнства. Поданий у Біблії в двох варіантах (Вих. 20: 2-17 та Второз. 5: 6-21). Десять заповідей дані людям самим Богом; вони є основою Божественного Закону та ознакою Завіту з «обраним» народом.

Джайнізм – релігія, що виникла в Індії у VI ст. до н. е. й існує досі там та в Шрі Ланці. Назва походить від імен Махавіра («великий герой») і Джіна («переможець»), що були надані проповіднику Вардхаману – засновнику цієї релігії.

Індуїзм – поширена в сучасній Індії релігія, що є результатом загальноіндійського історичного та етнічного синтезу. Індуїзм сформувався у середині I тис. н. е. внаслідок еволюції і злиття ведичних і брахманських традицій. В основу віровчення покладено релігійно-філософські ідеї брахманізму (карма, сансара, мокша, реінкарнація). Найпоширеніші й головні боги: Брахма, Вішну, Шива.

Іудаїзм, юдаїзм – одна з національних монотеїстичних релігій, поширена головним чином серед євреїв. Формування юдаїзму починається у II тис. до н. е. на принципово новій релігійній концепції – ідеї єдиного Бога-творця і Володаря Всесвіту.

Йом-Кипур, судний день – день спокути й очищення від гріхів, скоєних протягом року, абсолютного 25-годинного посту в юдаїзмі. Завершує 10 днів каяття, які відкриває рош-гашана.

Каббала (від давньоєвр., досл. – переказ) – теософське релігійно-містичне вчення з елементами магії, спрямоване на осягнення «справжнього», потаємного сенсу Тори та інших священних книг юдаїзму.

Кагал (євр., досл. – община) – форма самоврядування єврейського населення в Польщі XVI – XVIII ст. та в Російській імперії з 1772 до 1844 рр.

Карма (від санскр., досл. – дія, обов'язок, відплата) – цим словом у брахманізмі, буддизмі та індуїзмі називають особливу містичну силу або неодмінно автоматично діючий «закон відплати», згідно з яким поведінка людини в реальному житті, її вчинки зумовлюють її нинішню долю і наступний стан її душі. За найбільш праведне життя людина може досягти мокші, тобто спасіння або звільнення. Це такий стан її душі, коли вона, звільнившись від циклу народжень і смертей, зливається із всезагальною душею, з Богом. У буддизмі такий стан називається нірваною.

Ковчег заповіту – головна святиня юдаїзму, що знаходилась в Єрусалимському храмі, із руйнуванням котрого ковчег заповіту був знищений. Це – скриня, в котрій зберігалися скрижалі із заповідями Мойсея, посуд з манною, жезл Аарона.

Конфуціанство (власне «жу цзя» – школа вчених книжників) – релігійно-філософська течія Китаю, заснована Конфуцієм у VI ст. до н. е.

Мантри (санскр.) – вірші з ведичних текстів, які використовуються як заклинання і чарівні формули.

Обітована земля – земля ханаанейян, амореян, хіввееян та інших стародавніх племен, що за старозавітною традицією була обіцяна Яхве синам Ізраїлевим (Вих. 3. 8). Елемент заповіту між Яхве і народом Ізраїля. Завойована Ісусом Навином.

Обіцяна земля – згідно з біблійною традицією земля, обіцяна Авраамові Яхве. Елемент двосторонніх зобов'язань між Яхве і обраним народом. Бог віддає йому землю від ріки Єгипетської (сучас. р. Ваді ал-Аріш, яка відокремлює Палестину від Синайського півострова) до «великої ріки Євфрат» (Бут. 15. 18:21), а народ зобов'язується шанувати Бога і виконувати його настанови.

Обрізання – релігійно-магічний обряд відрізання крайньої плоти статевого органа чоловіків. В юдаїзмі центральний, з точки зору етноконфесійної належності, обряд, ознака завіту між Яхве і обраним народом. Здійснюється моєлом на восьмий день після народження малюка.

Пурим (від давньоєвр. пур – жереб) – свято на честь врятування євреїв від загрози знищення злим вельможею Аманом у часи перського царя Артаксеркса (IV ст. до н.е.).

П'ятикнижжя Мойсея, Тора (від давньоєвр. – вчення, закон) – назва перших п'яти книг Старого Заповіту: Буття, Вихід, Левит, Числа, Второзаконня. Описують, у сакранізованій формі, походження світу та людства; виникнення єврейського народу і встановлення його священного

союзу (заповіту) з Богом; історію оселення євреїв у «обіцяній землі» – Палестині та їхні взаємини з іншими народами; становлення давньоєврейської релігії – культу Єгови. Авторство цих книг приписується пророкові Мойсеєві.

Рабин (від давньоєвр. «раббі» – мій учитель) – священнослужитель в юдаїзмі. В середньовічній Європі, в тому числі в Україні, очолював єврейську громаду і виконував також адміністративні функції.

Рай і пекло – за релігійними уявленнями місця перебування душ померлих залежно від поведінки в земному житті. Рай – це нагорода, «блаженство» за наслідування приписам своєї релігії і духовенства. Пекло – покарання за їх недотримання.

Рама (санскр. – прекрасний, як місяць) – в індійській міфології сьома аватара Вішну, в якій він звільняє людей і богів від тиранії царя ракшасів (демонів) Равани; головний герой старого індійського епосу «Рамаяна».

Реінкарнація – релігійне уявлення про посмертний перехід душ від однієї істоти до іншої – людини, тварини, іноді рослини.

Рош-Гашана – свято нового року в юдаїзмі, яке відзначається восени (єврейське літочислення ведеться від створення світу, що за традицією сталося 3760 р до н.е.).

Саддукеї – одне з політичних і релігійних угруповань в Іудеї II ст. до н. е. - I ст. н. е., яке складалося з так званої «священницької аристократії», Саддукеї не визнавали віру у воскресіння мертвих, існування ангелів і духів, відкидали месіанські ідеї. Були противниками вчення Ісуса Христа.

Сансара (від санскр. – повторення народжень і смертей) – в індуїзмі і буддизмі уявлення про єдиний ланцюг переходів душі з однієї оболонки в іншу.

Сикхізм (від санскр. сікх – учень) – одна з національних релігій Індії, поширена у північно-західній її частині, в основному у штаті Пенджаб. Виник наприкінці XV – поч. XVI ст. Засновник гуру Нанак (1469–1539 рр.). Віровчення ґрунтується на визнанні єдиного Бога; всі явища світу є проявом його сили; сикхізм вимагає також віри в гуру, засуджує кастовий поділ. Сикхи вимагають відділення штату Пенджаб від Індії.

Синагога (від грецьк. Synagoge – місце зібрань) – молитовний будинок і громада в юдаїзмі.

Синедріон (від грецьк. synedrion – зібрання, рада) – вищий політичний і судовий орган влади в Єрусалимі в I ст. до н. е. – I ст. н. е., який складався з представників жрецтва, світської аристократії і «законовчителів» Іудеї. На чолі синедріону стояв первосвященик. Засідав в Єрусалимському храмі в залі гациті.

Синтоїзм (япон. синто – шлях богів) – національна релігія японців, що сформувалась в VI-VII ст. на базі родоплемінних анімістичних культів і шаманства. Поклоняються сонму божеств і духів (камі). Найважливішою серед божеств є сонячна богиня Аматерасу Омікамі. Священною книгою є збірник легенд «Кодзікі». Головний храм Ясукуні в Токіо.

Суккот, куці – осіннє єврейське свято врожаю, радощів і веселощів, яке приписано проводити у куренях із солом'яним або листяним дахом, що зветься сукка. Це символізує вдячність Богові за добрий врожай і нагадує події виходу євреїв з Єгипту, коли Бог, вивівши їх із пустелі, оселив у куцах.

Талмуд (від євр. ламейд – вивчення) – усне вчення юдаїзму. Складається з Мішни (виклад вчення) і Гемари (закінчення).

Фарисеї – суспільно-релігійна течія в Іудеї (II ст. до н. е. – II ст. н. е.), яка виражала інтереси середніх верств населення. Фарисеї проповідували вчення про потойбічне життя, в прийдешнє воздаяння, вірили в існування ангелів і духів, відзначалися показовим благочестям. Ісус Христос викривав їх гордість, лицемірство.

Хасидизм (від давньоєвр. хасид – благочестивий) – релігійно-містичний рух, що виник серед німецького єврейства під впливом хрестоносних походів, переслідувань, які сформували постійну готовність до страждань і мучеництва за віру, одночасно хасидизм отримав новий розвиток в Україні у XVIII ст. Засновником цієї течії був Бешт (1700–1760 рр.). Наголошував, що нерівність, яка існує у світі, не впливає на взаємини між Богом і людиною; справжній праведник не той, хто хизується своєю вченістю, а той, хто піклується про ближнього.

Цадик (від давньоєвр. – святий, праведний) – глава громади в хасидизмі. Згідно з уявленням хасидів цадик безпосередньо спілкується з Богом і допомагає досягнути його велич простим хасидам.

Шабуот – юдейське свято на честь дарування Богом єврейському народу Тори, відзначається за Біблією як свято жнив 6 сивана, на 50-й день після першого дня Пасхи.

Шакті (від санскр. – сила, енергія) – в індуїзмі – жіноча, творча, енергетична першооснова, сила. Богиня Сарасваті вважається за шакті Бога Браhma, Богиня Лакшмі – за шакті Бога Вішну.

Шива – один з основних індуїстських богів, природа якого суперечлива. Він одночасно вважається і милостивим творцем життя, і страшним богом знищення.

Яхве, Ягве – ім'я юдейського бога. Надаючи проголошенню імені Ягве «магічну силу», юдаїзм забороняє віруючим вживати чотирибуквене написання імені Ягве – ІHВH. В Старому Завіті під цим написанням ставилися слова Адонай («Господь мій»), які проголошувалися віруючими замість імені Ягве.

Практичне заняття 4 до лекції 3 (2 год.)

Тема: Світові релігії: буддизм, християнство, іслам

План

1. Статистичні дані, порівняльний аналіз та географія великих релігій світу.
2. Буддизм – між філософією і релігією. Генеза, напрями і практика буддизму. Трипітака.
3. Ісус Христос – основоположник християнської релігії. Основи християнської віри. Від першої християнської громади до розколу Церкви у 1054 р.

4. Суспільно-політичні умови виникнення ісламу. Коран. Практика і форми ісламу.

Контрольні запитання та завдання

1. Коротко охарактеризуйте загальні риси світових релігій.
2. Як виник і сформувався буддизм?
3. Розкажіть про віровчення і культ буддизму.
4. Поясніть особливості основних течій і напрямів буддизму.
5. Розкрийте соціально-політичні та ідеологічні передумови виникнення християнства.
6. Проаналізуйте «Символ віри» і Нагірну проповідь Ісуса Христа.
7. Поясніть основні догмати перших (спільних) вселенських соборів.
8. Які причини розколу християнства у 1054 р.?
9. Коли, де і за яких умов виник іслам? Розкрийте догматику ісламу і заповіді Мухаммеда?
10. Назвіть і коротко охарактеризуйте головні ісламські свята.
11. Які відмінності між суннітами і шиїтами?
12. Назвіть основні етапи історії ісламу в Україні.

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ДО ТЕМИ

Агнець – ягня, первісток в отарі, що використовувався у різних народів для жертвопринесення. Поширений у християнському вжитку вираз «агнець Божий» символізує євангельського Ісуса Христа, який своєю жертвовною смертю на хресті спокутував гріхи людей.

Алїлуя (від давньоєвр. «халлелу» – хвалить, «ях» – Яхве) – хвалебний приспів в християнському богослужінні, звернутий до всіх осіб божественної Трійці.

Аллах (від араб, «альїлах» – бог) – ім'я Бога в ісламі. Аллах – єдиний і тільки один Бог, Творець Світу і господар Судного Дня, який вибрав Мухаммеда посланцем до людей. Найкоротший символ віри ісламу у словах: «Нема ніякого іншого Бога, крім Аллаха, і Мухаммед – посланець Його».

Амвон (від грецьк. *ambon* – рай гори) – підвищене місце у християнському храмі навпроти престолу, перед так званими царськими воротами, які ведуть до вітваря. З амвона проголошують проповіді, читають євангелії під час богослужінь.

Амін (від грецьк. і лат. *amen* і давньоєвр. «Хай буде істинно») – слово, що вживається наприкінці християнських молитов, священних текстів, наприкінці євангелій, апостольських послань, як вияв повної згоди з істинністю їх змісту, підтвердження вірності Богові.

Анафема (від грецьк. *anathema* – прокляття) – у християнстві церковне прокляття від імені Бога, запроваджене в середині V ст. Вважається найвищою карою для віруючого, яка означає його відлучення від церкви, позбавлення надії на вічне спасіння.

Ангели (від грецьк. *angelos* – вісник) – згідно із віровченням юдаїзму, християнства чи ісламу, створені Богом безтілесні надприродні істоти, що повідомляють людям Його волю. Є три лики ангелів залежно від їх

наближеності до Бога: вищі (серафими, херувими, престоли); середні (панування, сили, влади); нижчі (начала, ангели, архангели). Добрі ангели допомагають людям, а грішні ангели є злі і шкідливі для людей, слуги сатани: демони, біси, джини (в ісламі).

Апологети – ранньохристиянські філософи, богослови і письменники (Юстин, Татіан, Тертулліан, Оріген та ін.), які в II–III ст., коли християнство зазнавало всіляких переслідувань, обстоювали переваги нової релігії в порівнянні з політеїстичними віруваннями.

Апостоли (від грецьк. *apostolus* – посланець) – мандрівні проповідники у первісному християнстві, які поширювали його ідеї у давніх громадах, а також серед нехристиян. Пізніше церква стала називати апостолами переважно тільки 12 найближчих учнів Ісуса Христа.

Аріанство – одна з течій у християнстві IV–VI ст. родоначальником якої був єгипетський священик з м. Олександрії Арій (п. у 336 р.). Звинувачувало офіційну церкву у визнанні двобожжя і виступало проти її вчення про єдину сутність Бога-Отця і Бога-Сина (Христа), вважаючи останнього нижчим Бога-Отця, як створеного ним. Вважав, що Христос відрізняється від людини тільки тим, що його наділено більш високими достоїнствами. Тим самим відкидався основоположний християнський постулат – ідея Боголюдини. Аріанство засуджувалося Вселенськими Соборами 325 і 381 рр. як ересь.

Ашура, шах сей-вахсей – головна дата шіїтського релігійного календаря, день вшанування пам'яті імама аль-Хусайна ібн Алі, що загинув у боротьбі за владу й був оголошений великомучеником.

Аят, айат (араб., знак, диво) – найменший відокремлений уривок коранічного тексту, вірш Корану.

Аятолла (араб. – досл. знак Божий) – найвищий титул шіїтського муджтахіда.

Бодхисатва (санскр., досл. – той, хто прагне просвітлення) – людина, яка прийняла рішення вийти з кола сансари і стати буддою.

Буддизм – світова релігія, яка виникла у VI–V ст. до н. е. в Індії і поширилася в Азії і на Далекому Сході. Засновник – царевич Сідхартха Гаутама. Після свого «пробудження» став Буддою. Основна ідея ґрунтується на твердженні, що «життя є страждання» і «шлях до порятунку». Поділяється на три течії: хінаяну, махаяну, ваджраяну. Джерело віровчення – священна книга Трипітака.

Вівтар (від лат. *altus* – високий, *alta agra* – підвищення) – підвищена частина храму, де відправляється богослужіння і священнодійство; відділена від середньої частини храму іконостасом.

Віфлеєм (від давньоєвр. *Bethlehem*), нині Бейт-Лахм – місто у давній Іудеї в якому, за євангелістами, народився Ісус Христос.

Голгофа (від араб. досл. – череп) – пагорб поблизу Єрусалиму, на якому, за євангелістами, був розп'ятий на хресті Ісус Христос. Є символом мук, страждання, терпіння у християнстві.

Джихад (араб.) – зусилля у справі поширення ісламу. Спочатку джихад розглядали як газават (від араб. «набіг» – війна за віру). Боротьба за віру

визначається настановами Мухаммеда: не єднатися з язичниками і приводити їх до віри співом, «мудрістю і напучуванням»; вести з ворогами ісламу захисну війну; нападати на невірних завжди і всюди, за винятком священних місць. Загинутим під час джихаду обіцяно райське життя.

Дзен-буддизм (япон. – дзен, кит. – чань, від санскр. – дх'яна, тобто «медитація») – одна з найбільш впливових буддистських шкіл на Далекому Сході. Базовими ідеями є практика «передачі істини від серця до серця» і вчення про «раптове просвітлення».

Дхарма (санскр.), **дхамма** (палі) – дуже важливий термін не тільки буддизму, а й всієї індійської філософії. Виділяють 5 груп основних значень терміна: 1) доктрина, вчення; в буддизмі – вчення Будди; 2) правило; правильна поведінка, справедливість, закон; 3) умова, причина; 4) феноменальне; 5) вища реальність – спалах психофізичної енергії.

Зак'ят (араб.) – податок на майно і прибуток, що встановлений шаріатом і вважається одним з обов'язків кожного мусульманина; податок на користь бідних.

Ібіс – в ісламі – ім'я біса, що спочатку був одним зі створених із вогню ангелів, але відмовився поклонитися Адамові, якого сотворив Аллах з праху, і був за це скинутий з небес.

Ід аль-фітр (араб. – свято розговіння) – друге за значенням свято мусульман на честь завершення посту місяця рамадан. Полягає у спільній молитві, святковій трапезі і роздавання милостині біднякам та у відвідуванні могил пращурів.

Імам (від араб. «амма» – стояти попереду) – духовний керівник, голова мусульманської громади.

Іслам (від араб. покірність, віддання себе Богу) – світова релігія. Виник у VII ст. в Аравії. Засновник Мухаммед. В мусульманській громаді всі сторони життя людини і суспільства регламентовані релігією. Основа віровчення: визнання єдинобожжя і пророчої місії Мухаммеда, молитва (саят), піст (саум), податок на користь бідних (закят) і паломництво (хаджж). Поділяється на такі основні течії: хариджисти, шіїти, мурджіїти, мутазиліти і сунніти.

Кааб (араб. досл. – куб) – головне святилище ісламу, будівля у центрі «Заповідної мечеті» у Мецці. У східному куті будівлі в кладку вмурований «чорний камінь», нібито посланий Аллахом з неба. Мусульмани усього світу звертаються обличчям у бік каабу.

Клір (від грецьк. kleros – досл. жереб) – у християнській церкві узагальнена назва священнослужителів.

Коран (араб. «аль-кураан», досл. «те, що читають») – священна книга мусульман, поділяється на 114 розділів (сур), а ті в свою чергу – на аяти. При житті Мухаммеда існував Коран в усній формі, а після був записаний. Містить настанови, повчання, правила, заборони, накази культового, етичного, юридичного, господарського характеру.

Курбан-байрам (араб.-тур. Ід аль-адха) – свято жертвопринесення тварин, головне свято мусульман у пам'ять про те, що Ібрагім був готовий принести Аллаху свого сина Ісмаїла. М'ясо тварин віддають бідним. До ритуалу

свята входить спеціальна молитва, відвідання могил предків, поновлення одягу. Триває 3–4 дні.

Лама (від тибет. – вищий, небесний) – спочатку так називалися вищі ієрархи ламаїстської церкви в Тибеті, опісля – всі буддистські ченці в Монголії, Бурятії, Туві, Тибеті. Поділяються на вищих – гелун, середніх – гецул, нижчих – баньді. Якщо останній вважається представником Будди на землі, то вищі – втіленням будд і бодхисати, безгрішним і непогрішимим, з надприродними властивостями і здатністю спілкуватися з неземним світом.

Ламаїзм, тибетський буддизм – незалежний різновид махаяністського напряму в буддизмі, що сформувався в Тибеті у VII–XIV ст. у поєднанні махаяни із релігією тибетців бон-по (форма шаманізму). Засновником є лама Цзон-каба (XIV–XV ст.). Поширений серед тибетців, монголів, бурятів, тувинців і калмиків. На відміну від буддизму має ускладнену обрядовість із повною покірністю ламі. Акцентує на прийдешньому Будді-Майдарі, який покарає грішників і нагородить за релігійні заслуги гідних, встановить справедливе життя. Розроблено вчення про «10 чорних гріхів» і «10 білих чеснот» як основу моралі. Нинішній глава ламаїзму – вищий духовний авторитет Далай-Лама XIV (буддистський монах Тензін-Г'яцо).

Легат (від лат. *legatus* – посланець, посланник) – духовна особа, яка виконує в будь-якій країні особливе, постійне чи тимчасове доручення Папи.

Літургія (від грецьк. *litos* – загальний, *ergov* – справа) – обідня, найголовніше християнське богослужіння у християн. Є трьох видів: Івана Золотоуста, Василя Великого та літургія раніш освячених дарів (Григорія Двоєслова). Обов'язковий елемент для всіх літургій – здійснення таїнства причастя (євхаристії). У православ'ї складається з трьох частин: проскомідії, літургії оголошених та літургії вірних. У католицизмі складається із двох частин і є коротшою.

Махді (араб. – ведений) – особа, яка йде вірним шляхом під керівництвом Аллаха і має сповістити про кінець світу.

Медина – назва міста Ясриб, куди у 622 р. переселився Мухаммед, де заснував першу мечеть й оголосив значну частину Корану та сформував іслам як самостійну релігію. Була першою столицею ісламської держави.

Мекка – головне священне місто мусульман, де починав своє проповідництво Мухаммед, тут він оголосив старе святилище Каабу головною святинєю ісламу й заповів туди хаджж.

Мечеть (араб, «масджид» – місце поклоніння) – релігійно-культува будівля, в якій моляться мусульмани. Має кілька мінаретів-башт, з яких муедзин закликає до молитви – азан (п'ять разів на день).

Мулла – служитель культу в ісламі з функціями вчителя у релігійних навчальних закладах.

Муфтії – вища духовна особа у суннітів.

Намаз (перс.), саят (араб.) – мусульманська канонічна молитва, яку виконують п'ять разів на день, котрій передує обов'язкове ритуальне вмивання.

Пасха, Великдень – свято свят християн, встановлене на честь «чудесного воскресіння» розп'ятого на хресті Ісуса Христа. Але корені цього свята слід шукати в давньоіудейських віруваннях, коли щорічно в період

весняного отелення тварин євреї-тваринники, прагнучи заручитися покровительством духів пустелі, приносили їм в жертву перше народжене ягнятко, звідси і пішла назва свята пейсах – умилювання. З розвитком юдейського культу Бога Яхве свято стало пов'язуватися з виходом їх з єгипетського полону, із очікуванням месії. Проте умилювану жертву-ягня в християнстві замінив Агнець Божий – Ісус Христос, який у перших семи століттях зображувався на іконах у вигляді ягняти. Спочатку християни відзначали свою Пасху одночасно з юдейською. Тільки на Нікейському соборі (325 р.) було визначено, що Пасха має відзначатися в першу неділю після весняного рівнодення і наступного за ним повного місяця. Саме тому Пасха є «мандрівним святом».

Різдво Христове – одне з головних загальнохристиянських свят. У католицизмі відзначається 25 грудня, у православ'ї і греко-католицизмі – 7 січня. Різниця у датах – через різні стилі календаря. Основу свята становить євангельське сказання про народження Сина Божого Дівою Марією.

Сангха – буддистська чернеча громада, що об'єднується у рамках одного монастиря.

Сунна (араб. – звичай, зразок) – святий переказ ісламу, викладений у формі висловів Мухаммеда та оповідей (хадисів) його діянь людьми, які близько знали пророка. Хадиси були записані у VIII–XI стст.

Схизма (грецьк. – розщеплення, розкол, розбід) – церковний розкол у результаті суперечностей між послідовниками різних поглядів усередині церкви.

Такбір – виголошення молитовної формули «Аллаху Акбар» («Аллах – великий»). Багаторазовий такбір – одна з характерних особливостей мусульманського культу.

Тантризм – напрям у буддизмі та індуїзмі, який, використовуючи методи йоги, розробив специфічну систему езотеричної практики.

Трипітака (санскр. – три корзини або трійна корзина) – найбільш ранній збірник буддистської релігійної канонічної літератури, в якому зафіксовано викладене учнями Будди одкровення свого вчителя. Має три частини (пітаки): віная-пітака («корзина правил поведінки» в житті буддистських ченців); сутта-пітака («корзина сутр», в яких у формі притч, повчань, бесід, легенд, афоризмів, поем, коментарів викладається вчення Будди); абхідхарма-пітака («корзина тлумачення вчення», де розглядаються філософські та етичні проблеми, порушені самим Буддою).

Умма (араб. – народ, нація) – мусульманська громада, спільнота всіх мусульман.

Факір (араб. – бідняк) – 1) мусульманські мандрівні монахи, дервіші; 2) індуїстські монахи-аскети; 3) ясновидці, фокусники, дресирувальники, знахарі.

Халіф (араб. – спадкоємець, намісник) – духовний і світський глава теократичної мусульманської держави (халіфату).

Шаріат (від араб. «шаріа» – вірний шлях до мети) – комплекс юридичних норм, принципів та правил поведінки, релігійного життя й учинків мусульманина, дотримання яких є угодним Аллаху. Шаріат вважається божим законом, доведеним до людей через Коран та хадиси.

Практичне заняття 5 до лекції 4.1 (2 год.)

Тема: Православ'я і католицизм

План

1. Особливості догматики і культу православних церков.
2. Організація і структура світового православ'я.
3. Поширення християнства на українських землях у I-X ст. Хрещення Русі-України: каузалістика.
4. Православ'я в Україні.
5. Католицизм – найбільший напрям у християнстві. Догматика і культ. Вселенські собори католицизму.
6. Організація Римо-католицької церкви. Католицизм в Україні.

Контрольні запитання та завдання

1. Які особливості і відмінності віровчення та культу православної і католицької церков?
2. Розкажіть про головні свята православної церкви.
3. Що ви знаєте про сучасний стан православ'я у світі?
4. Що послужило причиною і мотивом прийняття князем Володимиром християнства?
5. Яким було церковне життя в Україні у XI-XVII стст.?
6. Розкрийте причини, хід і наслідки відродження українського православ'я в першій половині XX ст.
7. Яка особливість буття релігії і Церкви за умов тоталітарної доби?
8. Коротко охарактеризуйте діяльність Римо-католицької церкви у середньовіччі.
9. Розкажіть про найважливіші Вселенські собори католицизму.
10. Що ви знаєте про історію католицизму в Україні?

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ДО ТЕМИ

Абат (сирійськ. abba – отець) – на Заході з V ст. назва настоятеля монастиря. В церковній ієрархії абат стоїть нижче від єпископа.

Автокефалія (від грецьк. autos – сам, kephale – голова) – самоврядування, адміністративна незалежність помісних православних церков. Нині їх за офіційним церковним переліком є 15.

Автономія церковна (від грецьк. autos – сам. nomos – закон) у православ'ї – відносна самостійність церкви у справах внутрішнього управління. Автономні церкви підпорядковані автокефальним.

Адзорнаменто (від італ. – aggiornamento – осучаснення) – термін, яким Папа Іван XXIII (1958–1963 рр.) окреслив широку програму динамізації католицької церкви в русі її оновлення, наближення до сучасного світу шляхом модернізації ідейного арсеналу, культу, структури. Ці ідеї знайшли відображення у рішеннях II Ватиканського собору (1963–1965 рр.).

Апостольська столиця – так офіційно іменується папський престол в Римі, оскільки за Біблією в Римі перебували апостоли Павло і Петро, а останньому було доручено стати «каменем, на якому має бути побудована Христова церква».

Афон (Свята Гора) – всесвітньо відомий православний монастирський комплекс на північному сході Греції.

Беатифікація (від лат. *beatus* – блаженний і *facio* – роблю) – в Римо-католицькій церкві акт приєднання до лику блаженних. Нижчий ступінь у процесі канонізації.

Диякон (від грецьк. *diakonos* – служитель) – найнижчий ступінь священства.

Дієцезія (те саме, що й єпархія) – церковно-адміністративна одиниця Римо-католицької церкви, яку очолює правлячий єпископ.

Єресі (від старогрецьк. *airesis* – відбір, переконання, осягання) – релігійні вчення, відмінні від офіційної доктрини та організації.

Ігумен (від грецьк *hegumenos* – той хто веде, керуючий) – настоятель православного або католицького чоловічого монастиря.

Інок – узагальнена назва ченця в православ'ї.

Кардинал (від лат. *cardinalis* – головний) – другий за значенням член після Папи в Римо-католицькій церкві.

Конклав (від лат. *cum clave* – дослівно «закриті на ключ») – зібрання кардиналів, яке здійснюється відразу після смерті Папи для обрання нового.

Лавра (від грецьк. *laura* – досл. – прохід) – назва великих і найбільш впливових православних чоловічих монастирів, підпорядкованих у своїй діяльності вищій церковній владі. В Україні є дві лаври: Києво-Печерська (з 1182 р.) і Почаївська (з 1833 р.).

Нунцій (від лат. *nuntius* – вісник) – постійний дипломатичний представник (посол) Апостольської столиці в державі, з якою остання підтримує дипломатичні відносини, а також нунцій здійснює нагляд за діяльністю Римо-католицької церкви у країні його перебування.

Папа Римський (від грецьк. *papas*, лат. *papa* – батько, наставник, вихователь) – глава Римо-католицької церкви і верховний правитель держави-міста Ватикан. У церковній реєстрації на сьогодні фігурує 265 Пап. Нинішній Папа – Бенедикт VI (Йосиф Рацінгер). Назва «Папа» утвердилася з IV ст.

Папоцезаризм – намагання Західної, Римської церкви в особі Пап здійснювати владу в церкві й одночасно над світськими володарями. Характерний для середньовічної Європи.

Патріарх (від грецьк. *patriarhes* – праотець, родоначальник) – духовний сан верховних ієрархів у ряді християнських церков; глава автокефальної церкви у православ'ї.

Патріархат (від грецьк. *pater* – батько, *arche* – влада, начало) – церква, керована патріархом. В середині 1990-х рр. серед офіційно визнаних автокефальних помісних церков вселенського православ'я таких налічувалось дев'ять.

Подвір'я – представництво окремої православної церкви на канонічній території іншої церкви, наприклад, подвір'я Єрусалимської церкви у Москві.

Понтифікат – термін перебування на посаді Папи Римського, одним із титулів якого від V ст. є «верховний понтифік».

Примас (від лат. *primas* – першенствуючий) – в католицькій і англіканській церквах цей титул належить єпископу, який має вищу владу щодо духовенства певної країни.

Прозелітизм – намагання навернути в свою релігію послідовників інших віровчень.

Синод (від грецьк. *sinodos* – зібрання) – дорадчі органи при православних патріархах, Папі Римському, главах інших церков.

Скит (від грецьк. *asketos* – подвижник) – тип монастиря, розташованого у віддаленому пустельному місці. В Україні діє близько 10 скитів.

Ставропігія (від грецьк. – хрест і стверджую) – право духовних закладів, установ (монастирів, інститутів) на особливу самостійність у діяльності. Підпорядковувалися безпосередньо патріархам і користувалися особливими привілеями.

Старокатолики – послідовники течії, яка відкололась у XIX ст. від Римокатолицької церкви. Не прийняли догмат про папську непогрішимість, затверджений I Ватиканським собором (1869–1870 рр.) і були відлучені від Церкви. Утворили власну самостійну громаду, що отримала назву «старокатолицької», котра зберегла католицьке вчення про божественність Христа, Трійцю, вшанування Біблії як одкровення Божого, визнання семи таїнств, але водночас не підкорялися Папі Римському, заперечували догмат про непорочне зачаття Діви Марії, філіокве, обов'язковий цілібат духовенства, вшанування ікон. У 1889 р. до них приєдналася Утрехтська церква. Діють в Європі і США.

Старообрядництво – сукупність релігійних течій, що відкололися від московського православ'я у другій половині XVII ст. через відмову прийняти церковні реформи патріарха Никона. Ці реформи торкалися в основному обрядової частини: заміна двоперстного хресного знамена триперстним, введення поясних поклонів замість земних, триразового повторення слова «алілуя» в церковнім співі замість дворазового, виправлення церковних книг та ікон за грецькими зразками та ін. Але глибина причини неприйняття реформи була в тому, що вона запроваджувалася одноосібним рішенням патріарха, а не соборним рішенням. Наприкінці XVII ст. старообрядництво розділилося на два напрями: попівщину і безпопівщину. З 1667 до 1971 рр. старообрядці були прокляті церковним собором РПЦ. В Україні на 2011 р. діють Старообрядницька церква (білокриницька згода) – 60 громад та Старообрядницька церква (безпопівська згода) – 13 громад.

Практичне заняття 6 до лекції 4.2 (2 год.)

Тема: Український греко-католицизм та протестантизм

План

1. Берестейська церковна унія Київської митрополії 1596 р.
2. Поунійна боротьба. Ідея українського патріархату у XVII ст. Ужгородська унія.
3. Замойський синод 1720 р. Репресії царизму проти УГКЦ.
4. А. Шептицький і Й. Сліпий. Катакомбний період УГКЦ.
5. Історичні умови виникнення і розвитку Реформації.
6. Ранній протестантизм: лютеранство, кальвінізм, англіканство.
7. Пізній протестантизм: баптизм, адвентизм, п'ятидесятництво.

Контрольні запитання та завдання

1. Розкрийте причини, хід і наслідки Берестейської унії.
2. Що ви знаєте про Ужгородську унію?
3. Яка роль Замойського синоду 1720 р. в історії УГКЦ?
4. Розкажіть про репресії царизму проти УГКЦ.
5. Висвітліть подвижницьку діяльність митрополита Андрея Шептицького і патріарха Йосипа Сліпого.
6. Охарактеризуйте катакомбний період УГКЦ.
7. Назвіть причини Реформації.
8. Які відмінності між протестантизмом і католицизмом?
9. Які особливості раннього протестантизму?
10. Як поширювався ранній протестантизм в Україні?
11. Які особливості віровчення і культу пізнього протестантизму?
12. Які історизм і географія пізнього протестантизму в Україні?

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ДО ТЕМИ

Архієрей (від грецьк. *archiereus* – старший священик) – загальна назва вищих церковних ієрархів (єпископів, архієпископів, митрополитів, патріархів).

Благовіст (благовістити добру звістку; в переносному значенні – дзвонити в церкві) – удари в один (середній) дзвін для сповіщення про церковну службу і закликання до неї віруючих, а також під час самої літургії згідно з порядком її відправлення. Занесені на Русь із Заходу, ймовірно із Ірландії.

Булла (від лат. *bulla* – кулька) – найважливіший папський документ, який містить його звернення, постанову або розпорядження, пишеться латинською мовою і називається за початковими словами тексту. Скріплюється круглою металевою печаткою – буллою (звідси і назва).

Вікарій (від лат. *vicarius* – заступник) – заступник духовної особи. У Католицькій церкві вікарієм Ісуса Христа вважається Папа Римський. У протестантизмі зустрічається як помічник священика. В інших християнських напрямках – як помічник єпископа-ординарія. Може мати сан єпископа.

Глосолалія (від грецьк. glossa – незрозуміле слово і (alien – говорити) – поняття, яке використовується в деяких конфесіях для позначення розмови віруючого з Богом «незнайомою» мовою при сходженні на нього Святого Духа. Згідно з уявленнями п'ятидесятників глосолалія є обов'язковою ознакою хрещення Святим Духом, його «зовнішнім свідченням».

Гугеноти (від нім. Eidgenossen – соратник) – прихильник кальвінізму у Франції в XVI-XVIII стст.

Гусити – учасники національно-визвольної боротьби в Чехії на чолі з Я. Гусом, які в першій половині XV ст. виступили проти засилля німецьких феодалів і Католицької церкви. Гусити сприяли створенню передумов для Реформації у Європі.

Екуменічний рух (від грецьк. oikumene – заселена земля, світ) – об'єднавчий рух християнських церков, започаткований протестантизмом на Единбурзькій Всесвітній місіонерській конференції 1910 р.

Енцикліка (від пізньолат. encyclicus – окружний, загальний) – спочатку було як окружне послання єпископа. У сучасному католицизмі – послання Папи Римського до церковної ієрархії або до всіх католиків, присвячене найбільш важливим релігійним, моральним, суспільно-політичним проблемам. Енцикліки пишуться латинською мовою і називаються за першими двома словами тексту.

Катакомби (від грецьк.-гальськ. kata і tumba – досл. «під могилою») – місця для поховань, які влаштовувались у покинутих копальнях. За доби гонінь на християн використовувались як місця молитовних зібрань. Найвідоміші катакомби знаходяться у містах Рим, Неаполь, Сіракузи та ін.

Кірка, кірха (від нім. Die Kirche – храм, церква) – материнський храм, для якого характерні строгі форми і скромний інтер'єр.

Конфірмація (від лат. confirmatio – зміцнення) – таїнство миропомазання у Католицькій церкві над дітьми 7-12 років у присутності їх батьків і родичів: у протестантизмі не має містичного смислу й означає досягнення молодими людьми церковного повноліття (14-16 років) і як свідоме прийняття ними християнської віри та включення їх до складу релігійної громади.

Моці – рештки померлих, які збереглися тривалий час нетлінними, що, за релігійною уявою, засвідчує їхню святість.

Реформація (від лат. reformatio – перетворення, виправлення) – національно-визвольний та суспільно-політичний рух в Європі XVI–XVII ст., який знаменував перехід від Середньовіччя до Нового часу, від феодального до буржуазного ладу. Відбувався під релігійними гаслами, був спрямований на реформу Католицької церкви. Завдяки реформації виникає протестантизм.

Собор Львівський – собор, скликаний 8-10 березня 1946 р. з ініціативи партійно-державних органів влади для ліквідації Української греко-католицької церкви. З 8–10. 03. 1946 до 20. 11. 1989 рр. УГКЦ в Україні діяла нелегально.

Таїнства (від лат. sacramentum) – обрядові дії в християнстві, через які, за вченням церкви, віруючому передається Божа благодать. Православні, католики, греко-католики визнають сім таїнств: хрещення, миропомазання, сповідь, причастя, шлюб, священство, елеопомазання. У більшості протестантських церков зберігаються, як таїнства, – хрещення і причастя.

Цelibат (від лат. caelebs – неодружений) – обов'язкова безшлюбність католицьких священиків. Запроваджений в XI ст. Папою Григорієм VII.

Практичне заняття 7 до лекції 5 (2 год.)

Тема: **Біблія – священна книга юдеїв і християн**

План

1. Біблія – її склад і структура.
2. Світ Нового Заповіту.
3. Синоптичні Євангелії і Євангеліє від Івана
4. Світоглядні і моральні основи Біблії.
5. Переклади Біблії українською мовою.

Контрольні запитання та завдання

1. Яку структуру має Біблія?
2. Які є апокрифічні книги і чому вони так називаються?
3. Охарактеризуйте складові частини Старого Заповіту та його головні ідеї.
4. Дайте характеристику книгам Нового Заповіту.
5. Які головні ідеї Нового Заповіту?
6. Співставте моральні принципи Декалогу і Нагірної Проповіді Ісуса Христа.
7. Що знаєте про найдавніші переклади Старого і Нового Заповітів?
8. Розкажіть про перший повний переклад Біблії українською мовою.
9. Коротко розкрийте відомі вам повні чи часткові переклади Біблії українською мовою.

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ДО ТЕМИ

Авраам (від давньоєвр. «батько багатьох») – біблійний патріарх, шанований в юдаїзмі, християнстві та ісламі (Ібрагім). Вважається прабабком євреїв (через Ісаака) та арабів (через Ісмаїла). З іменем Авраама пов'язаний початок віри в єдиного Бога (монотеїзм), а також укладання заповіту (угоди) з Богом, закріпленого в обряді обрізання. Самовідданість Авраама, виявлена в жертвопринесенні Ісаака, вважається зразком релігійності.

Адам (від давньоєвр. досл. – земля) – за Біблією, перша людина, створена Богом із пороку земного за своїм образом і подобою на 6-й день творіння.

Андрій Первозваний – один із апостолів, учнів Ісуса Христа. Згідно з Євангелієм, Андрій – рідний брат Петра. Первозваним його нарекли тому, що був першим вибраним Ісусом собі в учні. Місіонерство проводив у Франції та Скіфії. По Дніпру дійшов до майбутнього місця розташування Києва, встановив тут свій хрест і прорік, що «на сіх горах засіє благодать Божія» і «буде град велик, церкви многи і мать Бог воздвигнути». Достовірність версії про апостольську проповідь апостола Андрія в Русі викликає сумніви істориків.

Апокрифи (від грецьк. *apokrifos* – таємний, секретний) – релігійні твори, які офіційно не визнані священними, неканонічні. Існують старозавітні та новозавітні апокрифи.

Біблія (від грецьк. *Biblia* – книга) – священна книга християнства та юдаїзму (Старий Завіт). Виникла впродовж I тис. до н. е. шляхом відбору, редагування та канонізації текстів, які юдейська та християнська традиції вважають богонатхненними. Складається з двох частин: Старого Завіту, визнаного юдеями й християнами, та Нового Заповіту, власне, християнської частини Біблії. Мовами Біблії є давньоєврейська та арамейська у Старому Завіті та грецька (койне) – у Новому Завіті.

«Біблія короля Якова» – англійський текст Біблії, переклад якого з грецької мови був санкціонований королем Яковом I Стюартом і завершений у 1611 р. Здійснений на протигагу Вульгати, поширений серед англомовних протестантів.

Ваал або Вал – пан – назва колишнього язичеського божества, богошанованого у Фінії і Сирії, а спочатку – назва божества, під якою деякі стародавні східні народи богошанували сонце як Господа небес. Покоління Ваалу було головним і до того ж звичайним гріхом стародавніх євреїв. Ідолослужіння у стародавніх ізраїльтян Ваалу супроводжувалося великою урочистістю і пишнотою. Йому будували капища, в яких ставили ідоли.

Вифлеєм (дім хліба) – ізраїльське містечко, що знаходиться за кілька кілометрів на південь від Ієрусалиму. Тут народився царепророк і псалмоспівець Давид. Тому Вифлеєм ще називають містом Давида. Тут, що основне, народився Спаситель Ісус Христос. У IV ст. імператриця Олена над печерою Різдва Христового спорудила Храм на честь Богоматері. Середній вівтар його знаходився над печерою. Звідси ведуть сходи (15) у підземну церкву, у безпосереднє місце народження Спасителя.

Вульгата (від лат. *vulgatae* – звичайна, народна) – латинський переклад Біблії, виконаний у 384–405 рр. Єронімом Блаженним з єврейських та грецьких манускриптів. У VIII ст. текст Вульгати був перевірений радником Карла Великого абатом Алкуїном. Вульгата була канонізована Тридентським собором 1546 р., а наприкінці століття (1589, 1592 рр.) за Пап Сикста V та Климента VIII прийнята Римо-католицькою церквою як офіційний текст Біблії під назвою *Biblia sacra Vulgate editionis Sixti V Pont. Max. Jussu recornita et Climentis VIII auctoritate édita*.

Геннадіївська Біблія – перше повне зібрання біблійних книг церковнослов'янською мовою, здійснене у 1499 р. за наказом Геннадія, новгородського архієпископа (1484–1504 рр.). Списки текстів для цієї Біблії збиралися в різних місцях; деякі книги перекладалися з Вульгати та єврейської мови. Копія цієї Біблії була надіслана кн. К. Острозькому і стала основою для видання Острозької Біблії в 1580 р.

Єва, Ева (староєвр. Хава – та, що дає життя) – згідно з Біблією – перша жінка на Землі, прамати людства, створена Богом на 6-й день його творіння з ребра Адама і приведена йому як дружина. За непослух Бог вигнав Єву разом з Адамом із раю і засудив їх. Єва за свій гріх мала «в болях ... народжувати дітей», а чоловік буде панувати над нею.

Євангелія (від грецького euangelion – блага вість) – ранньохристиянські твори, які оповідають про життя Ісуса Христа, розкривають зміст його вчення. Нині відомо понад 30 Євангелій. Але тільки 4 із них ввійшли в канонічний текст Нового Завіту – Євангелії від Матвія, від Марка, від Луки і від Івана. Їхнє затвердження відбулося на I Вселенському Нікейському соборі 325 р.

Завіт, Заповіт (давньоєвр. berit, грецьк. diateke – союз, угода) – поняття Біблії, яке означає сакральний союз Бога з людством. За Біблією, початок Завіту – перебування перших людей у раю, розірваний внаслідок гріхопадіння. Завіт відновився через праотців та пророків Ноя, Авраама, Мойсея. Проте через людську гріховність цей Завіт не був досконалим. Тому Бог через Ісуса Христа та його викупну жертву здійснив «Новий» (порівняно з попереднім, «Старим») Завіт, зразок істинного богооб'явлення. Бог визначив умови Завіту, обіцяючи людям певні благословення. Новий Заповіт з Господом укладається через таїнство хрещення і поновлюється через таїнство причастя.

Канон (від грецького канон – правило, зразок) – у релігійному контексті – установлення щодо віровчення, догматики, культу, церковної організації, що ведуться від апостолів, Отців церкви або вироблені церковними соборами; церковна традиція як зразок. Має догматичний характер. У християнстві канонами є: Символ віри, вчення Ісуса Христа та апостолів, книги Святого Письма, правила літургії і обрядів та ін. Канон є джерелом і виявом віровчення, культу та церковного права.

Нагірна проповідь – за Євангеліями, проповідь Христа на горі перед апостолами. Це – стислий виклад соціальних і моральних принципів первісного християнства; розкриття істотної відмінності Нового Завіту від Старого; переосмислення моральності на засадах любові – центральної для християнського віровчення категорії. В Нагірній проповіді підноситься значущість у суспільстві тих, хто духовно великий, хто вирізняється блаженством. Зміст Нагірної проповіді є своєрідним пошуком гуманістичного розв'язання проблем людини.

Пересопницьке Євангеліє – рукописний переклад чотирьох Євангелій «із язика болгарскаго на мову рускую». Створено в 1556-1561 рр. в Пересопницькому Пречистенському монастирі (нині Рівненська область). Переклад створив архімандрит монастиря Григорій, а переписав чернець Михайло. Було власністю монастиря, а згодом – гетьмана Івана Мазепи, Переяславського собору. Зберігається у Центральній науковій бібліотеці НАН України. Національна святиня.

Септуагінта (лат. septuaginta – досл. сімдесят) – переклад Старого Завіту грецькою мовою у III-II ст. до н. е. для потреб єврейської діаспори. За легендою, здійснений за 72 дні 72 старійшинами на чолі з Аристеєм в Александрії на запрошення єгипетського царя Птолемея II Філадельфа. Містить крім канонічних текстів біля 10 апокрифів, котрі входять до православних і католицьких видань Біблії.

Таргум (від гебр. – «переклад») – переклад Старого Заповіту арамейською мовою, що стала побутовою для більшості юдеїв. Найвідоміші з них: Таргум Йонафана (V ст. до н. е.), Таргум Онеклос – переклад П'ятикнижжя (V ст. до н. е.), Таргум Єрусалимський – переклад Пентатеуху (П'ятикнижжя).

Практичне заняття 8 до лекції 6 (2 год.)

Тема: Неорелігії та секти світу

План

1. Загальна характеристика та спільні риси культів і сект.
2. Різновиди культів і сект: західні, східні, змішані – та їх конфесійні особливості.
3. Окултні вірування: окультизм, спіритизм, сатанізм.

Контрольні запитання та завдання

1. Дайте означення новітніх релігійних рухів.
2. Поясніть, чому з'являються нові релігійні течії і як вони утверджуються на релігійному ринку.
3. Розкрийте класифікацію неорелігій.
4. Охарактеризуйте загальні ознаки неорелігій.
5. Проаналізуйте окремі нетрадиційні релігійні рухи.
6. Які з відомих вам неорелігій мають автохтонне походження або національне коріння в Україні?

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ДО ТЕМИ

Аберації – у культі «Церкви Саєнтології» містять в собі нерациональну чи неадекватну поведінку, що є наслідком дії інграм.

Агні-йога або **Жива етика** (санскр. – «вогняна йога») – езотерична, теософська течія, заснована Миколою та Оленою Реріхами у другій половині 1920-х років, на основі перших книг вчення «Живої етики» (1924–25 рр.), «Агні-йоги» (1929 р.) та ін. Основним принципом Живої етики є ідея про загальну Любов як основу гармонійного розвитку світу, що бере свої витoki у християнстві та вченні Рамакрішни. Це любов до Бога, вона має бути безмежно великою, відвертою і всепрощаючою. Але Бог – у всьому, що оточує нас. Головне втілення Бога на землі – це людина, тому кожна людина заслуговує на любов. Жива етика рекомендує відмовитися від багатьох звичок та розкошів і присвятити життя праці заради Світла. Тільки так можна осягти трансцендентне знання, а умовою досягнення Світла є духовність, власне, творча праця і радість від неї. Агні-йога має послідовників в Україні.

АУМ сінрікьо, Вчення істини АУМ – неокульт східного типу, створений у 1989 р. в Японії Сьоко Асахарою. Його вчення поєднує в собі ранній і тибетський буддизм, індійську та гімалайську йоги, даосизм та християнство. У центрі його «альтруїстичної філософії» стоїть ідея порятунку всього людства. Такий порятунок містить три основні положення: позбавлення людства від хвороб; досягнення щастя у цьому світі; досягнення процвітання і звільнення. Це віровчення ґрунтується на п'яти принципах: визнання авторитету Великого Гуру; віра в свою доктрину; обов'язковість ініціацій; розвиток природних задатків людини; досягнення просвітлення і звільнення. Для досягнення останнього, віруючий повинен виховувати в собі чотири

«великі невимірні стани душі», а саме: святу любов до всіх живих істот; святе ставлення до душ, далеких від істини; святу похвалу тим, хто на шляху духовного розвитку; святу байдужість до виявів доброї чи поганої кари. Послідовників є близько 3 тис. в Японії, Німеччині, США, Росії та ін. країнах. Після масових газових диверсій секти в Японії і Москві закриті. Нечисленні групи послідовників АУМ сінрікьо є в Україні, але в реєстрації їм відмовлено.

Бахаїзм – синкретичний культ. Виник у 1863 р. на основі реформування ісламського вчення бабізму. Назва від імені засновника – Хусейна Алі Нурі (1817-1892 рр.) – Баха-Улли (Блиск Божий). Основні положення сформульовано в книжці Баха-Улли «Кітабе Акдес» (Священна книга), котру він написав у 1872 р. В ній проголосив себе Дванадцятим імамом, повернення якого з надією чекали мусульмани-шиїти, а також «Святим духом» («махді»), повернення якого було обіцяно Ісусом. Прихильники руху бахаїзму вважають, що саме їх покликано об'єднати релігії та встановити загальний мир на землі. Вчення Баха-Улли засноване на ідеї циклічності історії людства. Воно робить акцент на освіченості людства. Земне життя – це підготовчий етап до загробного існування, тому він повинен відбуватися активно, розвивати в людині високі моральні принципи. За законом Нової ери бахаї повинні виключити із свого вжитку всі шкідливі звички і вчинки, бо це етапи для створення світової єдності людей, тому що «світ – єдина країна, і всі люди – її громадяни». Вони лояльні до урядів і політики. Їхній основний постулат «релігія – шлях до єдності». У вченні бахаї відсутні пророцтва про кінець світу чи приходу Бога, проте Баха-Улла вважається носієм божого послання до Нової ери. Рух бахаї має 70 тис. представників у різних країнах світу і налічує понад 6,5 млн. віруючих. В Україні на 2011 р. діяло 13 громад віри Бахаї.

Богородицька церква (Церква Божої Матері, що Преображається) – новітній християнський культ, заснований у 1984 р. в Росії т. зв. архієпископом Іоаном (Береславським). У 1992 р. богородицький рух трансформувалася у Церкву Божої Матері (Богородицьку церкву), а у 1994 р. – в Російську Маріанську церкву. Центр церкви – Московський престол, при якому створено монастир, духовну академію та секти. Віруючі церкви переконані, що єдиним шляхом розв'язання проблем є укладення кожною душею заповіту з Божою Матір'ю як Рятівницею світу. Вчення синкретичне і містить в собі спектр езотеричних поглядів від астрології, індуїстської містики, усякого роду «астралів» і шамбали до кабали і теософії. В Україні на 2011 р. Богородична Церква мала 8 зареєстрованих і 4 незареєстрованих громад, котрих найбільше у Донецьку, Києві, Запорізькій і Миколаївській областях.

Велике біле братство – синкретичний неорелігійний культ, заснований кібернетиком Ю. Кривоноговим у 1990 р. в Києві на основі стародавньої ведичної релігії, буддизму, крішнаїзму, християнства, теософії. Акцент ставився на зображенні нашого суспільства виключно сатанинським, що позначене «числом звіра», тобто 666, на неоапокаліптичних віщуваннях про кінець світу (останній мав відбутися 24 листопада 1993 р. з епіцентром у Києві). Ю. Кривоногов і його дружина М. Цвигун проголосили себе божествами, інші проповідники дістали імена біблійних пророків. Згодом Цвигун була проголошена

«Богом Живим Марією Деві Христос». Особливу ставку це вчення робило на молодь. Діяльність була відверто антисуспільного спрямування і наприкінці 1993 р. була припинена правоохоронними органами, а керівники цього культу – ув'язнені. У 1994 р. серед «братчиків» стався розкол. Нечисленні групи Білого братства продовжують існувати у самоізоляції без серйозного впливу на ситуацію в релігійному середовищі в Україні. На 2011 р. в Україні діяло 2 незареєстровані громади Великого білого братства ЮСМАЛОС.

Відуні – в езотеричному вченні, у магії, – люди з генетичною пам'яттю, яка виявляється в незумовленому знанні надприродних шляхів досягнення тієї чи іншої мети.

Демонологія (від грецького *daimon* – дух, божество та *logos* – вчення) – наука, яка займається вивченням питань, пов'язаних із походженням зла, діяльністю сатани та інших демонів і протидією їм.

Дурга (буквально – віддалена, недосяжна) – дружина Шиви, втілення його енергії, одна з найпопулярніших богинь в індуїзмі. Під ім'ям Деві виступає об'єктом поклоніння шактистів у тантризмі.

Езотеричний (від грецького *esoterikos* – таємний, внутрішній) – той, що належить лише посвяченим у таємниці.

Еклезіологія (від грецького *ekklesia* – зібрання, церква і *logos* – вчення) – богословське вчення про церкву як містичне «тіло Христове», як духовний організм, життя якого неможливо втиснути у вузькі рамки земного буття.

Енергети – люди, які працюють безпосередньо з енергією, котру модулюють в собі і потім викидають її, певним чином впливають на навколишніх. Різновидом енергетів є т. зв. екстрасенси.

Есхатологія (від грецького *eschatos* – останній, *logos* – вчення) – релігійне вчення про кінцеву долю людства і світу. Складовими є уявлення про Царство Боже на землі, про антихриста, воскресіння мертвих, страшний суд, рай, пекло та ін. В сучасних умовах є також однією з тем футурології.

Інграма – несвідоме враження, котре містить фізичний біль чи больові емоції. Інграми накопичуються з часом і переходять з досвіду минулих життів. Фігурує у Церкві Саєнтології.

Калі (буквально – чорна, темна, темно-синя) або **Махакалі** (Велика Калі), а також **Ш'яма** (Чорна) – одне із імен дружини Шиви, образ якої відтворює найбільш грізну сторону характеру богині, бо, начебто, вона з'явилася на світ з образу Дурги, коли та була дуже розгніваною, і тому має чорний колір. Поклоніння Калі, особливо серед індійських тантристів, має давню традицію.

Карма – ідеальна субстанція в культурах східного типу, що безпосередньо впливає на долю людини і формується завдяки рівню духовної досконалості та вчинкам людини, здійсненим у попередніх і в цьому життях.

Кейс – загальний термін для людини, яка продовжує терапію. Цим словом у Церкві Саєнтології позначають її стан. Кейс людини – це те, як вона реагує на навколишній світ.

Клір – у саєнтології – людина без аберацій, позбавлена інграм. **Кольори магії** – наріжний камінь усіх досліджень, пов'язаних з магією. Розташовуються

на променях зірки таким чином: білий – психоматична магія через виділення енергії; чорний – психоматична магія через поглинання енергії; блакитний – магія води; червоний – магія вогню; зелений – магія живої природи, рослинна магія; сірий – магія неживої природи, каменю, неорганічного світу; фіолетовий – «нічна» магія, магія мертвої природи, «цвинтарна», некроматична; жовтий – магія сонячного світла, зірок; синій – магія простору; оранжевий – магія часу.

Люциферіанці – сатаністи, віровчення яких являє собою синтез сатанізму з язичництвом. Люцифера вони вважають богом, що втілює у собі гармонію, мудрість, свободу і добро. Християнство ототожнюється ними з дисгармонією та злом. Борються з християнством не тільки ідеологічно.

Мантра (від санскр. «манас» – розум або зумовлена свідомість і «трайяті» – вивільнювати) – «розум або свідомість, що очищуються». Тобто, мантрами називаються звуки або слова, які можуть впливати на стан тіла, енергію та свідомість, наприклад, вірші з ведичних текстів чи ін. Тантристи вважають, що за допомогою мантри очищується внутрішній простір для того, щоб у нього ввійшов Бог.

Медіум – посередник між людьми і світом духів, який нібито має можливість викликати душі померлих.

Містика – у широкому розумінні – вчення про таємниче і надчуттєве; у вузькому – віра в безпосереднє надчуттєве спілкування людей із силами природи.

Міжнародне товариство свідомості Крішні – модернізований варіант однієї з гілок вішнуїзму – релігії чайтанітів. Створене у 1966 р. в Нью-Йорку Абхаєм Чаран Де (1896-1977 рр.) або А. Ч. Бхактиведантою Свами Прабхупадою – його чернече ім'я, індійцем, що народився в Калькуті. Лідери МТСК стверджують, що воно являє собою універсальний релігійно-культурний рух. метою якого є: пропаганда ведичного знання (космологічних, антропологічних, соціальних та медичних концепцій); поширення свідомості Крішні (уявлень про Бога та способи відданого служіння йому – бхакті-йогу); поширення брахманічної культури, яка включає чесність, контроль за почуттями, терпимість та повне знання й віру в Бога. В основі релігійної догматики МТСК – віра в Крішну як верховну особу Господа та проповідь необхідності відданого служіння йому, бо Він – першопричина всього, що існує, творець усього життя. Все ґрунтується на енергії, що йде від Крішні. Мета крішнаїтів – досягти спілкування з Крішною через практику уважного повторення мантри Харе Крішна, яку ще називають маха-мантрою. Мантра вказує на певний набір вібрацій, які звільняють розум від тривоги. Таке багаторазове (16 кіл мантри по 108 намистин в колі) повторення мантри на честь Крішні, як вважається, приводить людину до духовного вдосконалення.

В Україні на 2011 р. діяли 41 зареєстрована і 7 незареєстрованих крішнаїтських громад, 30 проповідницьких центрів, духовна академія, понад 30 благодійних місій, а всього крішнаїтів в Україні – понад 40 тисяч.

Нетрадиційний релігійний або містичний культ чи неорелігія – релігійна чи містична організація, культурно, ментально не укорінена в Україні, історично не успадкована нашим народом від попередніх поколінь, не

притаманна його релігійній духовності. На 2011 р. в нашій країні налічувалося 2037 громад неорелігій, що становило 5,65 % від усієї релігійної мережі країни.

Окультизм (лат. *occultus* – прихований, таємний) – містичне вчення про безособові надприродні сили, які можуть персоніфікуватися під впливом ритуальних дій і можуть бути підпорядковані досконалій людині.

Ортодоксальні дияволопоклонники – це сатаністи, які служать Дияволу як втіленню зла. Ці служителі темних сил вважають, що вони борються із силами добра, яких очолює християнський Бог. Їхні догмати і культові дії є антиподом християнства, бо побудовані на дзеркальному відображенні останнього: вшануванні не Бога, а Сатани, читанні Біблії навпаки, проведенні чорних мес з використанням чорних свічок, перевернутих розп'ять тощо. Сатаністи інших течій називають їх «перевернутими християнами». Ці сатаністи схильні до актів вандалізму, принесення у жертву живих істот, хуліганських та інших протиправних дій.

Основні типи мотивів вступу людей у неокульти – поняття причин вибору неокульту, визначаються за результатами соціологічних досліджень і дозволяють виділити такі головні мотивації: соціальні, моральні, психофізіологічні, інтелектуальні, практичні.

Преклір – у саєнтології – людина, яка йде шляхом кліра.

Психотехніки – люди, які живляться чужою вірою, організують різні групи, де отримують енергію для магічних операцій від новачків. Сприяють створенню так званих «егрегорів» (астральних форм, що відображають колективні прагнення та вірування групи людей, об'єднаних єдиною духовною практикою).

Реінкарнація – релігійне уявлення, котре в багатьох релігійних та містичних вченнях вважається перевтіленням душ після смерті з одного тіла в інше.

Релігійний або містичний новітній культ або неокульт – загально-релігійна чи містична організація, що виникла у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Реформовані дияволопоклонники – це сатаністи, для яких Сатана є символом та засобом звільнення людини від моральних, соціальних та релігійних догм, а також повної реалізації свого Его. Найвідомішим представником цього напрямку є «Церква Сатани», котру заснував Антон Шандор ЛаВей у США в кінці 60-х років ХХ ст.

Ритуальники – маги, які користуються різними ритуалами, знаками, рунами тощо. Поділяються на дві групи: чаклуни та демонологи. Перші, шляхом проведення певного ритуалу (комплекс дій, маніпуляції з різними речами і речовинами та словесних формул), сенс якого вони далеко не завжди розуміють, намагаються увійти в резонанс із тими чи іншими надприродними силами для досягнення бажаного впливу. Для других метою проведення ритуалу є виклик певного демона, бога чи духа, який потім виконує на тих чи інших умовах завдання мага.

Рух Ошо – культ східного типу, який є синтезом західних релігій, різних течій індуїзму, техніки гіпнозу і медитації. Заснований у 1971р. в м. Пуна

(Індія) індійським філософом і містиком Ошо (Раджніші Чандра Моханом (1931-1991 рр.), перший ашрам, що в перекладі із санскриту означає комуна, громада, притулок, – став початком Руху Ошо, а згодом Ошо-центру. Просвітлена людина повинна поєднувати в собі енергійність грека Зорби (героя роману Н. Канадзакіса) та безпристрасне всевіддання Будди. Не втеча від земних спокус, а перемога над ними шляхом інтенсивного та вичерпного переживання – ось ідея вчення Раджніша. Він проголосив себе вище за Будду, Ісуса і Мухаммеда та стверджував: «Я – засновник єдиної релігії, решта релігій – обман». Він прийняв ім'я Бхагвана Шрі Раджніш (Ошо). У 1991р. у Києві створено Ошо-центр, котрий має кілька осередків в Україні, а чисельність членів, котрі практикують медитацію за Раджнішем та лікування за системою Рейкі і астрології, не перевищує кількості осіб. Але діяльність цих громад Ошо Раджніша з його культом статевих органів і сексуальних взаємин як засобу досягнення Бога сприймається серед широкого загалу як виклик традиційній моралі українського народу.

Сатанізм – релігійний напрям, який передбачає поклоніння якійсь демонічній істоті. Це може бути Сатана, Диявол, Люцифер, Вельзевул, Асмодей, Сет та ін. Перших трьох часто вважають за одну особу у трьох іпостасях. Віра в існування Сатани (Диявола, Люцифера) виникла у релігіях стародавнього Ірану та в юдаїзмі, набула поширення у середньовічній Європі як результат розвитку християнської демонології. Загально, сатаністи є своєрідним антиподом християнства, хоч деякі їхні течії не вважають себе служителями сил зла. Сатаністи поділяються на: ортодоксальних дияволопоклонників: люциферіанців (прометеївців), реформованих дияволопоклонників (лавеївського типу). Ідеологами сучасного сатанізму вважають Алістера Кроулі (1875-1947 рр.) та Антона Шандора ЛаВея (1931-1997 рр.). Останній у 1966 р. написав «Сатанинську біблію» (192 ст., видану вперше у США у 1968 р. накладом 125 тис. примірників, котру зразу ж було розкуплено). І в тих же роках він заснував Церкву Сатани в Сан-Франциско. Чисельність сатаністів визначити важко, але за деякими даними тільки у США їх є 3 млн. На території України діють такі сатанинські групи: «Присвячений Сатані лицарський орден чорної меси», «Орден чорного кола», «Black Metal Mafia», «Зірка смерті», «Орден SA», «Партія сатаністів», «Церква сатани», «Чорне Братство». «Слов'янський язичницький рух», «Чорний орден», «Легіон темряви» із загальною чисельністю до 2 тис. осіб. Основні міста діяльності: Київ, Одеса, Харків, Львів та ін.

Сахаджа йога – неокульт східного походження. Повна назва «Всесвітня чиста релігія Вішва Нірмала Ахарма». Основою цього віровчення є культ «Живого Бога» Шрі Матаджі Нірмали Деві (доктора медицини і філософії, ученої із світовим іменем, індійки Нірмали Шривастави), яка й заснувала у 1970 р. Сахаджу йогу. Доктрина цього культу базується на синтезі «об'єднаних істинних знань усіх релігій світу» та відомих тантричних ідей і практиці т. зв. підняття енергії – кундаліні Основну увагу Сахаджа йога приділяє особі Деві, тобто Н. Шриваставі, яка оголосила себе земним виявом божественної суті, «вчителькою всіх вчителів», втіленням усіх богів, які тільки є в енергетичних

центрах (чакрах). Адептам культу обіцяється прихід «золотого століття», «нової ери істини». На 2011 р. в Україні налічувалося 8 зареєстрованих і 10 незареєстрованих громад Сахаджа йоги.

Спіритизм (лат. Spiritus – душа, дух) – загально – віра у посмертне існування душ і можливість контакту за допомогою медіумів.

Сталкери – у магії – люди, здатні знаходити та використовувати проходи (ворота, портали, дірки та ін.) в інші виміри та ходити по т. зв. аномальних зонах нашого світу, якими користуються в основному з корисливою метою.

Тантра (від санскр. «таноті» – розширювати і «трайяті» – вивільнювати) – вивільнення через розширення або вивільнення свідомості через розширення. Тантрою також називають священні тантристські тексти, які є об'єктом поклоніння, наприклад, «Віджняна-Бхайрава-Тантра», «Саммохана-Тантра», «Тантрараджа-Тантра» тощо.

Тантризм – один із різновидів індуїзму, що містить методи йоги та систему езотеричної практики. Вважається, що тантризм виник на початку нашої ери на півдні Індії серед представників неарійських племен і виступив своєрідним синтезом індуїстської релігії, древніх шаманських культів, чорної магії, сексуальної оргії, людського жертвоприношення та власної специфічної езотеричної практики. Основою тантристської релігійної системи виступає ідея людини – мікрокосмосу та культивування жіночої (інь) і чоловічої (янь) статевої енергетики (шакті), трансформація якої і призводить до розширення свідомості й просвітлення. Культ базується на тантрах – священних текстах цієї релігійної течії, які вшановуються як богоодкровенні. Крім Індії, тантризм набув поширення в Японії, Непалі, Китаї і особливо у Тибеті, а на початку ХХ ст. – у США, Канаді, Австралії, Латинській Америці, Росії. На 2011 р. діяла громада тантристів в Україні.

Теософія (від грецьк. theos – бог та Sophia – мудрість) – Божественна мудрість, – езотеричний релігійно-філософський культ, котрий склався під впливом брахманізму, буддизму, індуїзму, окультизму та елементів гностицизму і релігійно-філософських вчень античності і середньовіччя. В основі теософії лежить твердження, що досягти Бога можна лише шляхом містичного досвіду. Вони переконані, що досягти неопосередкованого контакту з духовною реальністю можна за допомогою інтуїції, медитації, одкровення чи інших змінених станів свідомості. Духом теософії було пронизано неоплатонізм, гностицизм, секту катарів, орден розенкрейцерів, її ідеї розвивали Парацельс, Вейгель, Сен-Мартен, Сведенборг, В. Соловйов. Послідовницею теософії була українка Олена Блаватська, яка у 1875 р. в Нью-Йорку заснувала Теософське товариство і запропонувала власне розуміння теософії у своїх фундаментальних роботах «Таємна доктрина», «Ключ до теософії», «Голос безмов'я». Теософські групи існують у багатьох країнах, у т. ч. й в Україні.

Трансцендентний (лат. transendere – переступати) – поняття філософії Канта, застосоване ним для позначення всього того, що лежить за межами людського буття, свідомості, пізнання і перевершує їх. У теології це поняття вживається для позначення сфери потойбічного, іноприродного, зовнішнього

світові релігії. Така сфера перебуває поза межами досвідного знання людини і вважається недоступною для неї.

Трансцедентальна медитація – культ східного типу, який у 1958 р. заснував у США індуїстський чернець Магеш Прасад Варма, чернече ім'я якого Махаріші Махеш Йога. Цей культ, з одного боку, є технікою медитації, котра послаблює нервовий стрес, знижує кров'яний тиск, допомагає проти безсоння та астми, мобілізує приховані ресурси людини, приносить бадьорість, творчу силу і, врешті, щастя, тобто кінцева мета медитації – полегшення, звільнення, досягнення своєрідної нірвани. А з другого боку, – за твердженням Махаріші, – це шлях до Бога та втілення усіх релігій. Отож, цей культ за своєю природою є типовим різновидом індуїзму, а, власне, – однією із форм Раджа-Йоги. Поширений у світі, особливо у США і в Європі. В Україні цей рух появився у другій половині 80-х років ХХ ст. У Києві, Львові, Херсоні та інших містах України діють Університети Махаріші. Одна громада Махаріші діяла в Україні у 2011 р.

Уособлені – в магії ті, хто вважає себе реінкарнованою особою з минулого, причому далеко не завжди історичною, і користується атрибутивними можливостями та прийомами цієї особи.

Харизма (від грецьк. charisma – дар) – милість, благодать, Божий дар. Означає наділеність якоїсь особи (харизматичного лідера пророка, проповідника, вождя, політичного діяча), дії, інституту або символу особливими якостями надприродності, винятковості, непогрішимості, святості в очах прибічників чи послідовників.

Харизматичний рух – неохристиянський напрям. Одні релігієзнавці вважають, що він виник 1 січня 1901р. у м. Топіка (США, штат Канзас), коли одна із учениць біблійної школи Агнеса Оемен почала говорити невідомою мовою і епідемія глосолалії охопила всю школу. Проклав дорогу цьому рухові п'ятидесятницький проповідник Давид де Плессі (1905-1986 рр.). Інші релігієзнавці вважають, що цей рух народився 3 квітня 1906 р., коли про «хрещення Духом» повідомив пастор єпископальної церкви із США Денніс Бенет. Отож, **харизмат** – це віруючий, який прагне отримати у своєму релігійному житті від Святого Духа засобом постійного служіння Богу особливі духовні дари – харизми. Більшість харизматів визнають тільки символічні обряди: хрещення і хлібопереломлення. Значне місце у практиці харизматів займає глосолалія. «Хрещення Святим Духом» є центральним догматом їхнього релігійного життя, які здебільшого орієнтуються на третю постать Бога – Святого Духа. З небес на землю сходить ієрархія: Бог-Отець – Бог-Син і Бог-Дух Святий, який і приносить істинно віруючим свої дари. Така система обґрунтовує богообраність і людинобожжя харизматів. Богослужіння харизматичних церков, в основі яких – прославлення Христа, супроводжуються музикою, піснями і танцями із застосуванням психофізичних технологій. У світі налічується майже 400 млн. харизматів. В Україні на 2011 р. було 1516 громад (організацій) різних харизматичних напрямів. Найбільшою серед них є Церква Повного Євангелія (665 громад). Харизмати найчисельніше сконцентровані в східних та південних областях України.

Хіліазм, мілленаризм (від грецьк. *chilioi*, лат. *millenium* – тисяча) – тисячолітнє Царство Боже на Землі та вчення про нього.

Церква Єднання, Церква Муна (інша назва «Асоціація Святого Духа за єднання світового християнства») – новітня релігійна синкретична течія в якій поєднані риси східних релігій і елементи християнства. Її заснував у 1954 р. Сун Міунг Мун (1920 р. н. в Кореї). У 1971р. Мун приїхав до США, де розгорнув активну релігійну діяльність. Основні положення віровчення Муна викладено в його роботі «Божественний принцип». Згідно з цією книжкою все має в своїй основі два першопочатки – «інь» та «янь», «позитивність» та «негативність», чи, як кажуть моністи, «додатність» та «від’ємність». Цей вселенський дуалізм починається з Бога і пронизує весь Всесвіт. Щоб людина успішно досягла мети її існування повинна мати «Три благословення»: досконалий характер, ідеальну родину та за допомогою розуму і творчості реалізувати панування любові у світі. Є цікавим вчення Муна про Трійцю. Він твердить, що першою була Трійця: Адам–Єва–Бог, яка після гріхопадіння стала Адам–Єва–Сатана. Друга Трійця: Бог-Отець–Бог-Син–Святий Дух, який Мун вважав жіночим началом. Тож найдосконалішою Трійцею є Бог–Третій Адам–Третя Єва, тобто Бог–Мун–його дружина. Тому Мун і його дружина є «Істинними батьками» і мають право на вибір майбутніх подружніх пар, бо «шлюб і сім’я є частиною системи спасіння». Функціонери Церкви діють у 100 країнах світу в т. ч. й в Україні (1 громада на 2011 рік). У світі налічується 2 млн. муністів.

Церква Ісуса Христа святих останніх днів (ЦІХСОД), інша назва – **Церква Мормонів** – неорелігія християнської групи заснована у 1830 р. у США Джозефом Смітом (1805–1844 рр.). Згідно з вченням цієї церкви владу діяти в ім’я Христа і повеління організувати ЦІХСОД Д. Сміт отримав від трьох апостолів: Петра, Якова та Івана. А так як Ісус Христос обіцяв перед своїм приходом відновити Церкву, втрачену після його розп’яття, то мормони вважають, що цією відновленою Церквою є саме їхня Церква і що вони є спадкоємцями традицій пророків. Звідси й назва – ЦІХСОД. Мормони вважають себе обраними Богом людьми і сподіваються на щасливий кінець свого життя. Вони вірять у продовження одкровення. Визнають Св. Трійцю, але як окремі, відмінні одна від одної постаті. Вірять у глосолалію. Визнають чотири таїнства: хрещення після досягнення 8-річного віку (через занурення в воду); священство; шлюб (у двох різновидах: земний і вічний); причастя хлібом і водою. Себе сприймають не як рабів Бога, а як Його дітей. Мормонів у світі є понад 10 млн. у 150 країнах. В Україні на 2011 р. налічувалося 35 зареєстрованих і 20 незареєстрованих громад мормонів. Священними книгами у них є Біблія, «Книга Мормона», «Вчення і Заповіді», «Дорогоцінна перлина».

Церква Саєнтології – наукологічний культ, заснований у 1953 р. у США Лафаеттом Рональдом Хаббардом (1912–1986 рр.), письменником-фантастом. Він написав у 1950 р. книгу «Діанетика», яку трактував як сучасну науку про душевне здоров’я. Ця праця являє собою синтез положень сучасної психології, східної філософії, релігії, інформатики, знахарства, а також фантазій Хаббарда. Загалом усе це й було названо діанетикою – наукою про мислення, що

базується на саєнтології (наукології) – прикладній релігійній філософії. У 1954 р. він зареєстрував Церкву наукології у Каліфорнії. Саєнтологи стверджують, що діанетика важлива для кожного, хто бажає набути знань про спілкування, досягти чогось більшого у житті, вдосконалити свої здібності. Хаббард вводить нову термінологію (інграма, тетан, клір, преклір, одитор тощо) із своїм визначенням. Він розробив т. зв. вісім динамік – способів енергійності й наполегливості у виживанні, адаптацій до умов існування, котрі базуються на діанетиці й саєнтології. Кожному потенційному члену нав'язується думка, що саєнтологія може вказати йому шлях до вступу у боротьбу за своє життя, але для цього необхідно пройти спеціальне тестування, відоме як Оксфордський аналіз здібності та компетентності. Цей тест не має наукової довіри, а служить для того, щоб рекрутувати людей для проходження саєнтологічних курсів. А далі новий рекрут поступово вплутується у психологічну і фінансову залежність від системи. Кожен курс такої «терапії», що складається із восьми сеансів, коштує кілька сот євро, а все т. зв. повне щастя коштує ще кілька тисяч євро. Методи саєнтології спрямовані на поступове заглиблення людини в ірреальний світ, створений фантастом Хаббардом, а одитування (очищення людини від інграм) є розробленим способом доведення людини до ступеня контрольованого трансу. Саєнтологія проникає в економіку, виробництво, податкові служби. У 70-тих роках виник конфлікт із податковою службою США і Церква Хаббарда пройшла через десятки процесів у звинуваченнях щодо вимагань, ухилення від сплати податків та доведення членів секти до самогубства. Такі й подібні процеси також відбулися у Німеччині і Франції, котрі визнали Церкву саєнтології як деструктивну. Нині Церква Саєнтології, очолювана Девідом Міскейвіджем, має понад 3100 церков, місій і філіалів у 107 країнах світу із загальним числом 8 млн. членів. В Україні осередки саєнтологів є у Харкові, Херсоні, Кременчуці, Києві та діяла на 2011 р. одна громада. У книзі Джина Річі «Таємний світ культів» (The Secret World of Cults) наводяться цифри щодо часу, необхідного людині, яка покинула культ тоталітарного спрямування, щоб повністю звільнитися від його психологічного впливу. Наприклад, колишньому крішнаїту – не менше 11 місяців, колишньому муніту – 16 місяців, а саєнтологу – 25,5 місяців.

Церква Христа є неохристиянською консервативною протестантською євангелістською фундаменталістською течією, котру заснував у 1979 р. пастор Стос Маккін в Бостоні. За основу віровчення беруть тільки Біблію, а власне Новий Завіт. Підкреслюють свою непричетність до трьох гілок християнства. Під час богослужінь виконують ті дії, яких дотримувались перші християни: спів (без музичного супроводу), молитву, проповідь, складання дарів, хлібопереломлення. Кожна громада діє на основі самоврядування, автономно, на принципах теорії наставництва, котре (наставництво) означає, що кожен член Церкви Христа перебуває під постійним чуйним наглядом та керівництвом іншого члена цієї Церкви. У Церкві Христа є обов'язкова сповідь як індивідуальна, так і загальна. Свят вони не визнають – ні православних, ні, взагалі, християнських. Щоб стати членом цієї церкви, потрібно щиро покаятися у своїх гріхах, визнати, що ЦХ – єдиний шлях до порятунку, і

прийняти вчення про покору. Хрещення відбувається через повне занурення у воду, що символізує й змиття гріхів. Головне – це повчання про покору, тобто через слухняність і покору до наставників, твердять ці неохристияни, кожен член цієї Церкви врятується. Таким чином, покора здійснює повний контроль над особистістю. Громади Церкви Христа діють по всьому світі, а в Україні на 2011 р. цих громад було 123.

Шабаш – це зібрання чаклунів і відьом у певні дні: чаклунські свята, на честь нового та повного місяця. Сатаністи всього світу використовують для шабашів 34 дні: 8 свят, 13 повних та 13 нових місяців. Найбільш важливими святами чаклунського року вважаються Вальпургієва ніч та свято мертвих. Основними святами чаклунського року (Sabbat) є: 1) 31 жовтня – свято мертвих, перший день чаклунського року – Halloween; 2) 2 лютого – Стрітєння – Candlemas; 3) 30 квітня – Вальпургієва ніч – Beltane; 4) 1 серпня свято врожаю – Lammas; 5) 21 березня – весняне рівнодення; 6) 21 вересня – осіннє рівнодення; 7) 21 червня – літнє сонцестояння; 8) 21 грудня – зимове сонцестояння.

Практичне заняття 9 до лекції 7 (2 год.)

Тема: **Релігія в Україні на сучасному етапі**

План

1. Законодавство України про свободу совісті та релігійні організації.
2. Релігійна ситуація в Україні: проблеми і тенденції розвитку (1988–2010 рр.).
3. Ідея єдиної, національної, помісної Церкви.
4. Міжконфесійні проблеми та перспективи екуменізму.

Контрольні запитання та завдання

1. Розкрийте легалізацію УГКЦ: причини, хід, наслідки.
2. Коли і як була легалізована УАПЦ?
3. У яких формах існував в СРСР п'ятидесятницький рух?
4. Які гарантії свободи совісті дає Конституція України?
5. Охарактеризуйте сучасну релігійну мапу України.
6. Які причини міжконфесійних конфліктів в сучасній Україні?
7. Яким чином релігія може впливати на політичне життя держави?
8. Яка роль релігійного чинника в національній безпеці України?
9. Які ваші міркування щодо ідеї єдиної, національної, помісної Церкви?
10. Які закони України регулюють і гарантують свободу совісті, свободу релігії, свободу церкви?

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ДО ТЕМИ

Відносини міжконфесійні – один з видів релігійних відносин, які складаються між різними віросповіданнями, їх керівними органами,

об'єднаннями і членами. Можуть бути відносинами солідарності, взаєморозуміння, толерантності. Але й можуть бути конфліктного характеру, супроводжуватися нетерпимістю, ворожістю, а то й насиллям. Тому важливим є діалог між різними конфесіями, прагнення екуменізму.

Відокремлення церкви від держави – важливий конституційний демократичний принцип взаємовідносин держави і релігійних організацій, умова і гарантія свободи совісті. Це – невтручання держави, її органів, службових осіб у внутрішньоцерковні справи. Одночасно держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій, поважає їх традиції та внутрішні настанови, які не суперечать чинному законодавству. В Україні принцип відокремлення церкви від держави закріплено в Конституції (ст. 35) і в Законі «Про свободу совісті та релігійні організації», який прийнято Верховною Радою 23. 04. 1991 р.

Відокремлення школи від держави – конституційно-правовий принцип, що стверджує світський характер державної системи освіти та виховання, незалежність її від релігійних організацій. Цей принцип закріплено в Конституції України (ст. 35) і в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» (ст. 6).

Всесвітня Рада Церков (ВРЦ) – одна з найбільш впливових і представницьких міжхристиянських організацій, керівний центр сучасного екуменічного руху, учасниками якого є протестанські, православні і монофізитські (нехалкідонські) церкви. Ватикан не входить до ВРЦ, але має контакти з нею на рівні спостерігачів. Штаб-квартира ВРЦ розташована у Женеві. Очолюється Генеральною асамблеєю представників членів-церков. ВРЦ була утворена в 1948 р. в Амстердамі протестантськими рухами. До ВРЦ в середині 1990–х рр. входило майже 320 релігійних об'єднань, які представляють понад 440 млн. віруючих.

Державна церква – форма (модель) державно-церковних відносин, констатуючою ознакою якої є юридично закріплене панівне, привілейоване становище одного із віросповідань (церкви), які діють у країні. Частково або повністю реалізується з державного бюджету. Статус державної церкви закріплено в конституціях майже 40 держав світу (Англія, Греція, Ісландія, Норвегія, Швеція, Данія, Португалія, Ірак, Іран, Пакистан та ін.).

Свобода віросповідання – законодавчо гарантоване право особистості вільно, без зовнішнього примусу обирати, сповідувати будь-яку релігію, задовольняти свої релігійні потреби, здійснювати інші культові дії відповідно до своєї релігійної орієнтації.

Свобода в релігії – межі свободи, в яких, згідно з віросповіданням, може реалізуватися ініціатива та самодіяльність віруючих щодо тлумачення головних положень віровчення, відправлення культів.

Свобода релігії – правові, суспільно-політичні, економічні можливості й гарантії для вільного самовизначення та самореалізації особистості, незалежного функціонування релігійних організацій та їх інститутів.

Свобода совісті – одна із фундаментальних загальнолюдських цінностей. У релігієзнавстві свобода совісті розглядається як право, що гарантує

недоторканість совісті людини в питаннях ставлення до релігії, тобто право особистості на свободу мати, приймати, змінювати релігійні вірування за власним вибором або ж дотримуватись нерелігійних переконань; свободу індивідуально або ж спільно з іншими, публічно або ж приватно сповідувати свою релігію або вірування, брати участь у богослужіннях, обрядах, ритуалах, вільно поширювати свої релігійні або арелігійні погляди та переконання.

Свобода церкви – законодавчо закріплене й гарантоване державою право на вільну діяльність церкви та інших релігійних організацій в межах їх функціонального призначення, організаційно-управлінських потреб.

Структура релігійності – конкретне вираження релігії в індивідуальній або груповій свідомості й поведінці віруючих. Складається з релігійної свідомості й релігійної поведінки, котрі нерозривно пов'язані між собою. Основною ознакою релігійної свідомості є релігійна віра, яка включає релігійні ідеї, уявлення, поняття, впевненість в існування надприродного, релігійні почуття як емоційне ставлення до Бога – все це і є основою релігійності, її структури.

Типи релігійності – поняття, що характеризує спільні показники ступеня, характеру релігійності для певної групи віруючих. Виділяють такі основні групи: 1) активні практикуючі віруючі; 2) пасивні практикуючі віруючі; 3) віруючі з нестійкою релігійною орієнтацією, байдужі; 4) віруючі, що вагаються між вірою і невірою.

ПЕРШОДЖЕРЕЛА Й ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

1. Академічне релігієзнавство: підруч. [Текст]: За наук. ред. проф. А. Колодного. – К.: Світ Знань, 2000. – 862 с.
2. Архієпископ Етерович, Микола. Святий Престол і Україна [Текст] / Архієпископ, Микола Етерович. – К., 2004. – 224 с.
3. Бартон, Бланш. Тайная жизнь сатаниста: авторизованная биография Антона ЛаВея [Текст] / Бланш Бартон; [пер. с англ. И. Богданова, Д. Борисов]. – М.: Ультра. Культура, 2004. – 400 с.
4. Бедуел, Гі. Історія Церкви [Текст] / Гі Бедуел; [пер. з франц. Г. Григорович]. – Л.: Свічадо, 2000. – 296 с.
5. Біблія. Святе Письмо Старого та Нового Заповіту [Текст]: повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами Українського Біблійного Товариства. – United Bible Societies, 1994 – 30 М.
6. Боцюрків, Богдан. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950) [Текст] / Б. Боцюрків; [пер. з англ. Н. Кочан, за ред. О. Турія]. – Л.: Вид-во Українського Католицького Університету, 2005. – 268 с.
7. Венедикт XVI (Рацінгер Йосиф). Сіль землі: християнство й Католицька Церква в XXI столітті. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером [Текст] / Венедикт XVI (Йосиф Рацінгер); [пер. з нім. О. Конкевича]. – Л.: Місіонер, 2007. – 282 с.
8. Віллем, Жан-Поль. Європа та релігії. Ставки XXI-го століття [Текст] / Жан-Поль Віллем; [пер. з фр.]. – К.: Дух і літера, 2006. – 331 с.
9. Головащенко, С. І. Історія християнства: курс лекцій: навч. посібник [Текст] / С. І. Головащенко. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
10. Грушевський, Михайло. З історії релігійної думки на Україні [Текст] / Михайло Грушевський. – Л.: З друкарні НТШ, 1925; К.: Освіта, 1992. – 192 с.
11. Дисциплінарне релігієзнавство: колективна монографія [Текст] / За наук. ред. проф. А. Колодного. – К., 2009. – 219 с.
12. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: іст.-реліг. моногр. [Текст] / митрополит Іларіон. – К.: АТ «Обереги», 1992. – 424 с.
13. Історія релігії в Україні у 10 т. [Текст]: К., 1996-2011.
14. Історія релігії в Україні: навч. посібн. [Текст]: за ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. – К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. – 735 с.
15. Калінін, Ю. А., Харьковщенко, Є. А. Релігієзнавство: підручн. [Текст] / Ю. А. Калінін, Є. А. Харьковщенко. – К.: Наукова думка, 1998. – 336 с.
16. Катехизм християнської віри для молоді і старших [Текст]. – Л.: Свічадо, 2002. – 238 с.
17. Кислюк, К. В., Кучер, О. Н. Религиоведение: учебн. для высш. учебных заведений [Текст] / К. В. Кислюк, О. Н. Кучер. – Ростов н/Д: Феникс; Х.: Торсинг, 2004. – 512 с.

18. Колодний, А. М. Релігійне сьогодення України: роздуми, оцінки і прогнози (тематична збірка вибраних статей і тез) [Текст] / Анатолій Миколайович Колодний. – К., 2009. – 450 с.
19. Лубський, В., Козленко, В., Лубська, М., Севрюков Г. Історія релігій: навч. посібн. [Текст] / В. Лубський, В. Козленко, М. Лубська, Г. Севрюков. – К.: Тандем, 2002. – 640 с.
20. Оливер, П. Мировые религиозные верования [Текст] / Пол Оливер; [пер. с англ. О. Перфильева]. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2003. – 240 с.
21. О. Вишковський, Павло ОМІ. Переслідувана Церква. Католики України в часи комуністичного режиму [Текст] / О. Павло Вишковський ОМІ. – К.: Католицький Медіа-Центр, 2009. – 310 с.
22. О. Мудрий, Софрон. Нарис історії Церкви в Україні [Текст] / О. Софрон Мудрий. – Рим-Львів: Вид-во оо. Василян, 1995. – 404 с.
23. Павлов, С. В., Мезенцев, К. В., Любіцева, О. О. Географія релігій: навч. посібник для студ. геогр. і філософ. факул. вищ. навч. закл. [Текст] С. В. Павлов, К. В. Мезенцев, О. О. Любіцева. – К.: АртЕк, 1999. – 504 с.
24. Петрик, В. М., Остроухов, В. В. Демонологія: еволюція та сучасний стан: навч. посібник [Текст] / В. М. Петрик, В. В. Остроухов. – К.: Кондор, 2005. – 192 с.
25. Петрик, В. М., Сьомін С. В. та ін. Нетрадиційні та містичні культури України: навч. посібн. [Текст]: за заг. ред. В. В. Остроухова. – К.: Росава, 2003. – 336 с.
26. Полная популярная иллюстрированная библейская энциклопедия [Текст]: М.: ООО «Изд-во Арстель»: ООО «Фирма «Изд-во АСТ», 2000. – 720 с.
27. Пуряєва, Наталія. Словник церковно-обрядової термінології [Текст] / Наталія Пуряєва. – Л.: Свічадо, 2001. – 160 с.
28. Рацінгер, Йосиф. Вступ до християнства: лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм [Текст] / Йосиф Рацінгер; [пер. з нім. О. Конкевича]. – Л.: Місіонер, 2008. – 332 с.
29. Релігієзнавство: навч. посібник [Текст] / А. Г. Баканурський та інші. – К.: ВД Професіонал, 2004. – 304 с.
30. Релігієзнавство: підручн. [Текст]: за ред. В. І. Лубського, В. І. Теремка. – К.: Вид. центр «Академія», 2008. – 408 с.
31. Релігієзнавство: навч. посібн. для дистанц. навч. [Текст] / А. М. Колодний, Т. А. Ніколаюк. – К.: Ун-т «Україна», 2003. – 269 с.
32. Релігієзнавство: навч. посібн. [Текст] / М. Ф. Рибачук, М. І. Кирюшко, Л. Б. Пилявець та ін.; за ред. док-ра філософ. наук, проф. М. Ф. Рибачука. – К.: Освіта, 1997. – 239 с.
33. Релігієзнавство: підручн. [Текст]: за ред. М. М. Заковича. – К.: Вища школа, 2000. – 350 с.
34. Релігієзнавчий словник [Текст]: за ред. А. Колодного і Б. Лобовика. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
35. Релігійна панорама. Інформаційно-аналітичний журнал. Засновник: Українська Асоціація релігієзнавців. (№№ із 2000 р. і далі).

36. Релігія в сучасному світі: матеріали до курсу релігієзнавства [Текст]: за ред. Г. Зімоня; [з пол. перекл. Г. Теодорович]. – Л.: Свічадо, 2007. – 504 с.
37. Ренан, Эрнест. Христианская церковь [Текст] / Эрнест Ренан. – Ярославль: ТЕРРА, 1991. – 303 с.
38. Роод, Вим. Рим и Москва. Отношения между Святым Престолом и Россией / Советским Союзом в период от Октябрьской революции 1917 г. до 1 декабря 1989 г. [Текст]: Вим Роод. – Л.: Свічадо, 1995. – 280 с.
39. Рощенко, Ф. С. Євангельський рух на Тернопільщині [Текст] / Ф. С. Рощенко. – Т., 1996. – 198 с.
40. Саган, О. Н. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан [Текст] / О. Н. Саган. – К.: Світ Знань, 2004. – 912 с.
41. Свящ. д-р. Федорів, Юрій. Історія церкви в Україні [Текст] / Свящ. д-р Юрій Федорів. Люблін: Futura, 1991. – 364 с.
42. Сергійчук, В. Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу [Текст] / В. Сергійчук. – К.: Дніпро, 2001. – 494 с.
43. Степовик, Дмитро. Релігії, культури і секти світу: посібн. з релігієзнавства і сектознавства [Текст] / Д. Степовик. – Івано-Франківськ: Вид-во Івано-Франківського теолог.-катех. духовн. інс-ту, 1998. – 266 с.
44. 100 найвідоміших образів української міфології [Текст]: під заг. ред. Олени Таланчук. – К.: Орфей, 2002. – 448 с.
45. Стоцький, Ярослав. Монастир Отців Василіян Чесного Хреста Господнього в Бучачі (1712-1996 рр.) [Текст] / Ярослав Стоцький. – Л.: Місіонер, 1997. – 160 с.
46. Стоцький, Ярослав. Релігійна ситуація в Україні: проблеми і тенденції розвитку (1988-1998 рр.) [Текст] / Ярослав Стоцький. – Т.: Астон, 1999. – 120 с.
47. Стоцький, Ярослав. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946-1989 рр.) [Текст] / Ярослав Стоцький. – Т.: Підручники і посібники, 2003. – 432 с.
48. Стоцький, Ярослав. Держава і релігії в західних областях України: конфес. трансформації в контексті держ. політики 1944-1964 років: монографія [Текст] / Я. В. Стоцький. – К.: ФАДА, ЛТД, 2008. – 510 с.
49. Сумерки богів [Текст]: сост. и общ. ред. А. А. Яковлева: перевод. – М.: Политиздат, 1989. – 398 с.
50. Томпсон, М. Философия религии [Текст] / Мел Томпсон; [пер. с англ. Ю. Бушуевой]. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 384 с.
51. Україна релігійна. Книга перша: Стан релігійного життя України [Текст]: колективна монографія. – К., 2008. – 436 с.
52. Форвард, М. Религия [Текст] / Мартин Форвард; [пер. с англ. Н. Григорьевой]. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2003. – 320 с.
53. Черенков, М. М. Європейська реформація та український євангельський протестантизм: генетико-типологічна спорідненість і національно-ідентифікаційні виміри сучасності [Текст] / М. М. Черенков. – Одеса: Християнська просвіта, 2008. – 566 с.

54. Шевченко, Віталій Володимирович. Православно-католицька політика та проблеми унійності в житті Руси-України доберестейського періоду [Текст] / В. В. Шевченко. – К.: Преса України, 2002. – 416 с.
55. Шкраб'юк, П. В. Монаший Чин Отців Василіян у національному житті України [Текст] / Петро Шкраб'юк. – Л.: Місіонер, 2005. – 439 с. + 56 вкл.

ЗМІСТ

Загальні методичні поради	3
Теми, плани, контрольні запитання, словник.....	6
Практичне заняття 1 до лекції 1. Предмет курсу «Релігієзнавство» та наука про походження і сутність релігії.....	6
Практичне заняття 2.1. до лекції 2.1. Родоплемінні культури та ранні національні релігії	9
Практичне заняття 3 до лекції 2.2. Пізні національні релігії.....	13
Практичне заняття 4 до лекції 3. Світові релігії: буддизм, християнство, іслам	18
Практичне заняття 5 до лекції 4.1. Православ'я і католицизм	24
Практичне заняття 6 до лекції 4.2. Український греко-католицизм та протестантизм.....	27
Практичне заняття 7 до лекції 5. Біблія – священна книга юдеїв і християн	29
Практичне заняття 8 до лекції 6. Неорелігії та секти світу.....	32
Практичне заняття 9 до лекції 7. Релігія в Україні на сучасному етапі	42
Першоджерела й основна література до курсу	45

Навчально-методична література

Стоцький Я. В.

**Методичні вказівки
для практичних занять з курсу
Релігієзнавство**

для студентів спеціальності 053 “Психологія”
всіх форм навчання

Комп’ютерне макетування та верстка М. М. Мисак

Формат 60x90/16. Обл. вид. арк. 3,09 Тираж 10 прим. Зам. № 3030

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя.
46001, м. Тернопіль, вул. Руська, 56
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 4226 від 08.12.11.